

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. IV.

Sibiu, Mai 1901.

Anul XXXII.

MOARTEA HUNIADEȘCILOR.

Vădurăm în „Transilvania“ Nr. II. a. c. că Ioan Huniadi, strănepotul unui simplu nobil valach din Ardeal, cu numele Costa, ajunsese guvernatorul și regentul Ungariei și al Transilvaniei, în care timp și-a câștigat numele de „scutul Europei, atletul neînving al lui Christos, speranța creștinismului, cel ce a sfărmat jugul sclaviei scăpând țeara și coroana regală de pierire“.

Nimic nu dovedesce mai eclatant că Huniadi a fost un om fenomenal, decât faptul, că dînsul a putut să ajungă a fi regent într'o țeară, unde puternice familii oligarhice, înrudite cu dinastiile altor țeri, nu numai aspirau, dar se priviau pe sine exclusiv îndreptățite la cârma țerei. Dar mai ales că Huniadi a rupt-o cu trecutul, a introdus un fel de sistem democratic: s'a răzimat mai mult pe nobilimea mai mică, cu delăturarea acelor, cari credeau, că „omul“ începe dela „graf“.

Dușmani de moarte și-a câștigat, dar geniul și bravura dînsului a învins cu desăvîrșire pe toți. Colosale lupte a purtat cu arma în contra mai multor magnați, cari s'au revoltat, în timpul când lupta curgea între regele ales de dieta țerei Uladislau și între pretendentul Ladislau al V-lea.

După moartea regelui Adalbert devenind tronul Ungariei vacant, iar dieta n'a vrut ca văduva să guverneze țeara, a ales deci în anul 1440 pe tinerul rege polon Uladislau. Văduva regelui Adalbert, spriginită de banul Cillei Ulrich, care era înrudit cu fostul rege Adalbert, protestează în contra alegerei; iar după-ce născuse pe Ladislau (posthumus), pretinde tronul în virtutea dreptului de succesiune. Mai mult: prin ajutorul căpitanului cetății Visegrad, Garai László, unde se păstra coroana sf. Stefan, pune mâna pe coroană și în 24 Aprilie 1440 arhiepiscopul din Strigon Dionis Szécsi, încoronează cu mare pompă pe băiatul de 3 luni, în prezența banului graf Cillei, a palatinului Garai László și a lui Ujlaki Miklos voda Ardealului.

Tot în aceeași înțără și Uladislau, nou alesul rege, cu putere armată în țeară; armatele conduse de Cillei au fost învinse, iar Cillei prins. În urmă toți partizanii lui Ladislau recunosc pe Uladislau de rege legitim și-i joară credință; iar regele agrățiază pe Cillei, Garai etc. Pacea a fost însă de scurtă durată.

Într'aceea anarchia s'a lățit în toată țeara. Ambii unchi ai băiatului rege, Cillei Fridrich și Ulrich în Croația, iar alții în Ungaria n'au vrut să recunoască nici o autoritate, ci se purtau ca nisce domnitori.

Singur Huniadi era, căruia nu-i păsa nici de Turci, nici de *domniile mari din țeară*.

Țeara era teatrul celei mai înverșunate revoluțiuni; se împarte în două tabere, Cillei, Garai, Rozgonyi, primatele Szécsi și mulți alții prind arma pentru regele Ladislau; regina veduvă câștigase pe partea sa și pe regele Frideric, apoi pe Boemi și pe Austriaci, căroră le promisese mari daruri.

Regele Uladislau, la sfatul cardinalului Enea Silvio se învoiesce să împartă tronul cu veduva regelui Adalbert, s'o iee în căsătorie, deși putea să-i fie mamă; Uladislau era de 15 ani. Regina însă avea o ură neîmpăcată în contra lui. A făcut însă o altă propunere, anume: Uladislau să iee în căsătorie pe fata ei cea mai mare; iar pe fata ei mai mică s'o iee fratele regelui, Casimir. Țeara să-i dea celei mai mari fete 13 cetăți din Sepuș de zestre; iar fetei mai mici Silezia. Regele Uladislau a primit și aceasta condițiune. Huniadi însă s'a declarat în contra, el a ăis: „Revoluția e un reu mai mic, decât înstrăinarea unei părți din țeară“.

În 10 Novembre 1444 regele Uladislau cade în lupta dela Varna. Partizanii lui Ladislau, pretind din nou recunoascerea sa de rege. Dieta declară încoronarea lui Ladislau săvârșită în anul 1440 de ilegală, asemenea și dreptul seu de ereditate, îl alege însă rege, cu condiția ca să fie estradat împreună cu coroana sf. Stefan, ce se afla în Viena la regele Frideric.

Pertractări fără sfirșit au urmat, rezultat însă n'au avut. Dieta a decis ca băiatul rege și coroana să fie smulse cu putere armată dela regele Frideric. Huniadi a intrat în Croația cu putere armată, a cucerit cetățile cuprinse de Cillei, apoi l-a urmărit și bătut în Stiria, unde-și avea familia Cillei bunurile avitice.

În anul 1452 Frideric strimtorat de toate părțile abdică de tutorat și predă Ungurilor pe Ladislau, care acuma era de 13 ani, coroana sf. Stefan însă o reținu în Viena. Tinerul rege după încheierea dietei din Pojun iară se întoarce în Viena și ajunge sub tutoratul unchiului seu, al lui Cillei Ulrich, fără ca dieta să-l fie autorisat pe Cillei d'a eserța tutoratul.

Aci începe intriga acestui om hienă, în contra Huniadescilor, intrigă, ce aduse atâta jale și nefericire asupra țerei.

Ca să ajungă atotputernic și singur domnitor, trebuia ca tinerul rege să fie corupt și ruinat trupesce și sufletesce. Și Cillei a folosit toate mijloacele spre a-l nimici și a-l tâmpi. Iată ce scrie episcopul Enea Silvio Piccolomini, renumitul humanist, care în anul 1458 sub numele Piu al II-lea ședea în scaunul sfântului Petru în Roma, despre creșterea băiatului rege: „Abia că și-a părăsit dimineața așternutul, i se servește vin desert grecesc și nuci fierte în zahăr, apoi merge în biserică; când se întoarce îl așteaptă masa așternută, fripturi și vinuri unguresci. La prânz cel puțin 13 feliuri de mâncări și vinuri tari se servesc. Sub decursul prânzului fel de fel de balerine, cântărețe, etc. irită și escită sensualitatea tinerului; iar lingușitorii curteni îi îmbată mintea cea slabă cu fanteze de mărire. După prânz doarme; când s'a trezit vinuri tari și poame anume pregătite iară-l pun în stare de-a gusta nouă desfătări. După aceasta câte odată merge în adunarea consilierilor, de regulă însă călărește în cetate spre a cerceta femeii grațioase. La reîntoarcere găsește masa așternută, care cu diferite plăceri se prelungește până la miezul nopții. Cu toate acestea, înainte de culcare din nou este îmbiat cu vinuri și cu poame orientale. Și toate aceste se petrec în cetatea din Viena“.

Infamiile lui Cillei mai mult au revoltat pe Austriaci și pe cei din Boemia, cari au silit pe Ladislau ca să-l alunge cu rușine dela curte. În anul 1455 iară-l reprimesc cu alai. Aceste vre-o câteva momente care m'au impresionat mai adânc, le-am premis, în liniamente generale, pentru-ca să fie mai evident pericolul, de care erau Huniadescii amenințați din partea dușmanilor din țeară.

*

Genialitatea și mărimea unui beliduce apare la suprafață mai evident într'un resboiu nefericit, decât într'unul victorios. Huniadi a provocat țara în dietă de repețite-ori, să-i dea ajutor îndestulitor în contra Turcilor, el și-a dat: „Dați-mi o armată de una sută de mii de ficioari, la care voi angaja eu pe banii mei zece mii de combatanți, și me oblig că pe toți Turcii îi scot din Europa. Nobilimea nu-i datoare să lupte peste hotarele țerei, o parte din „domnii cei mari“ par'că anume lucră cu intențiuni dușmănoase; astfel a făcut Nagyfalvy György, căruia i-am dat 500 fl. ca să adune ostași și să se alăture la oastea mea. Domnul György însă a băgat banii în pungă, apoi a rămas acasă. Numai cu glotași (banderii) e riscat a lupta în contra Turcilor, cari au băgat spaimă în toată Europa“.

Astfel a răspuns Huniadi și supremului pontifice când l-a distins cu titlul de principe, titlu pe care Huniadi nici când nu l'a folosit. El și-a dat: „Dacă sfinția-ta vrei, ca persoana mea s'o distingă, iar prin persoana mea cauza creștinătății, atunci împlinesc promisiunea, prin ce ai deșteptat speranță în mine“. Cu alte cuvinte: bani și armată să-i dea, nu titluri.

Să-l urmărim deci pe acest om-minune, în două lupte nefericite, ca să-i putem apreția mărimea sa.

În a. 1444 s'a încheiat un armistițiu pe 10 ani între Turcia și Ungaria. Sultanul a jurat pe coran, iar regele Uladislau pe evanghelie, că vor respecta armistițiul. Acest armistițiu s'a încheiat la recomandarea lui Huniadi. Sultanul răzimat pe acest act solemn, a pornit cu o trupă puternică în Asia, spre a înfrânge resoala popoarelor. Într'aceea cardinalul Iulian sub pretest că Sultanul Amurat a vătămat pactul, a înduplecat pe regele și pe mai marii țerei, ca să se folosească de absența Sultanului și să alunge pe Turci din Europa. Absolvă pe rege de sub jurământ și pornesc la bătaia, asigurând pe regele despre însemnate ajutoare din partea Greciei și Italiei.

Aușind Sultanul despre aceste, se'ntoarce cu graba în Europa în fruntea alor 100,000 soldați. La Varna s'a întâlnit cu regele Uladislau, care avea 20,000 soldați, între cari erau 5000 ardeleni și 4000 valachi, aduși de voevodul Dan (Dracul). Ajutoare străine n'au sosit. Huniadi a așezat mica armată d'alungul Mării Negre pe un imens teritor. La stânga a cuprins el locul cu ardelenii și valachii lui Dan; la dreapta l-a pus pe banul Croației, pe episcopii din Agria și Oradea-mare, împreună cu cardinalul Iulian. Pe regele l-a pus la mijloc.

În 10 Novembre s'a început lupta. Turcii au atacat aripa dreaptă. Episcopii și banul Croației au respins atacul; atunci a năvălit Karadșa pașa cu călărimea asiatică, cărora neputând armata maghiară rezista, s'a risipit în toate părțile. Banul Croației și cardinalul Iulian s'au refugiat în taberă; episcopul din Agria a pierit de pe câmpul de luptă; iar cel din Oradea-mare s'a înecat într'o mocirlă. Incunosciințat Huniadi despre acest desastru, a năvălit asupra Turcilor. Aci s'a desfășurat o luptă căreia asemenea abia s'a mai vădut în lumea toată. Bătăliile moderne nu seamănă cu cele antice. Ați cine poate într'o minută mai de multe-ori descărca arma, chiar din cele mai mari depărtări, de regulă e învingător; iar la aceasta nu se cere curagiu, ci deprindere. Curagiu se cerea atunci, când dușmanii luptau piept la piept.

Huniadi făcu o baie de sânge între trupele asiatice atât de teribilă încât Sultanul, care privea lupta dintr'o înălțime, și-a ridicat ambele mâni spre cer, precum e eternisată această scenă într'un tablou, și sbiera ca un sêlbatic: „Allah! scapă-ne de ghiaurul acela de Huniadi!”

În această luptă căduse și Karadșa pașa; iar remășițele Turcilor au luat-o la fugă.

Într'aceea Turcii folosindu-se de absența lui Huniadi, o altă coloană turcească a atăcat aripa stângă. Huniadi avisat despre aceasta a încetat d'a persecuta pe fugari. S'a întors și a nimicit și coloanele acele turcesci, ale căror rămășițe s'au refugiat în Macedonia și Tracia, vestind pretutindinea triumful lui Huniadi.

Neatinse stăteau numai trupele Ianiciarilor; Sultanul se pregătea de retragere, crezându-se învins. În acel moment tinerul rege Uladislau, care pân' aci stătuse în centru nemișcat, nu cumva să se țină că a privit glorioasa bătălie fără a fi luat parte la ea, s'aruncă în fruntea trupei sale asupra Ianiciarilor, dar deși a luptat cu ultima sforțare, n'a fost în stare să spargă șirurile inamice. Deodată cade calul cu el cu tot la pământ. Ianiciarii năvălesc la el, și precum spun istoricii turci, Khozda Kizr i-a tăiat capul. Puțini Maghiari au scăpat cu viața. Când s'a întors Huniadi din persecutarea Turcilor, vestea despre catastrofa regelui era deja lătită; în urma acesteia cu toții și-au pierdut capul. Huniadi a mai încercat să lupte, dar nu mai era cu cine. Fugeau cu toții în toate părțile. Cardinalul Iulian a fost jefuit și ucis de fugarii maghiari.

Huniadi și-a luat drumul spre meadă-noapte, ca să ajungă cât mai curând la Dunăre.

Istoricii maghiari țin, că dacă ajutorul promis din Grecia și Italia ar fi sosit, bătălia aceasta ar fi înregistrată ca una dintre cele mai strălucite pagini ale istoriei.

Eu însă cred, că dacă în locul Vlădicilor și al Cardinalului, ar mai fi fost încă un Huniadi comandant, bătălia nu se termina cu o catastrofă.

*

În a. 1448 îl vedem iară pe Huniadi trecând hotarele Sârbiei, în fruntea unei armate de 24,000. În momentul plecării scrie regelui polon: „Sau îmi va succede a resbuna moartea regelui meu, cădută la Varna, sau îmi voi găsi și eu moartea“.

Sultanul Murat al II-lea în fruntea unei armate de 150,000 l-a așteptat pe câmpul mierlei. În 18 Octobrie lupta s'a început, și a ținut două zile, cu înverșunare fără seamăn. S'a terminat cu înfrângerea lui Huniadi, nu însă mulțimea Turcilor a decis învingerea, ci precum spun istoricii, trădarea.

Voda Dan din Valachia, care se alăturase cu 8000 combatanți la Huniadi, temându-se că la cas dacă Turcii vor învinge, își va pierde țara, în decursul luptei s'a întors în contra Maghiarilor, cari erau și altcum obosiți. Astfel a fost Huniadi înfrânt. Pierderea Turcilor au evaluat-o istoricii contimpurani la 34,000. Va să țină cu 10,000 mai mult decât era întreaga oaste a lui Huniadi. Huniadi a scăpat și de astădată. În rătăcirile dinsului prin locuri necunoscute, a fost prins și escortat de doi Turci, cari l-au despoiat. În timpul ce Turcii se împărțiau pe lanțul de aur, Huniadi a smuls sabia unui Turc, l-a culcat la pământ, iar celalalt a tulit-o la fugă. Între mari pericole s'a străcurat, încunjurând cetăți și sate sârbești, dar în urmă a fost recunoscut și escortat înaintea lui Brancovics, voda Sârbiei; acesta era socrul lui Cillei, dușmanul de moarte al lui Huniadi. Se ține că Brancovics, ca să se recomânde înaintea Sultanului, sau să primească un mare preț de rescumpărare, l-a

oferit Sultanului, iar acesta un adevărat cavaler, a refuzat, ȳicȳend cȳ: „Nu se cuvine ca un erou aȳa estraordinar sȳ fie tractat intr'un mod atȳt de miȳelesc“.

Deȳi guvernul maghiar a trimis parlamentari, ameninȳȳnd pe Brancovics, la cas dacȳ lui Huniadi i s'ar intȳmpla vre-un reu, totuȳi numai pe lȳngȳ o rescumpȳrare de 100,000 galbini, apoi pe lȳngȳ restituirea tuturor cetȳȳilor ce le avuse Brancovics ȳn Ungaria, care ȳnsȳ furȳ confiscate pentru crima de trȳdare, s'a ȳnvoit sȳ-l elibereze. A mai fost silit Huniadi sȳ se oblige, ca fiul seu Ladislau sȳ se cȳsȳtoreascȳ cu nepoata lui Brancovics, cu fata lui Cillei Ulrich.

Nu s'a mai vȳȳut, ca sȳ se fi dat vre-odatȳ o rescumpȳrare aȳa enormȳ, nici pentru capete ȳncoronate. Cu toate aceste ȳn 23 Decembre, cȳnd Huniadi a sosit la Seghedin, ȳeara i-a fȳcut o primire, precum numai celor ce se ȳntorc cu mare glorie din resboaie victorioase e datina a se face.

Nimic nu dovedesce mȳrimea ȳi gloria lui Huniadi mai eclatant decȳt faptul, cȳ cele mai puternice familii din ȳearȳ, amici ȳi inamici, asemenea ȳi voievoȳii ȳȳrilor ȳnvecinate, se ȳmbulzau d'a se ȳnrudȳ cu dȳnsul. Domnul Moldovei Petru Aron, fiul lui Alexandru cel bun ȳi unchiu al lui Stefan cel mare, avea de soȳie pe sora lui Huniadi, pe Mȳrina.

*

ȳndatȳ ce Cillei a fost reprimit la curtea regelui, a pus la cale tot aparatul ȳntrigilor infernale. Mai ȳntȳiu i-a umplut capul regelui, cȳ nu el, ci Huniadi e regele ȳn Ungaria, ȳi cȳ aȳi mȳne-l va detrona, cȳci acesta e scopul seu. Dupȳ aceea a ȳncercat ȳi ȳn parte i-a ȳi succes, de a ȳnstrȳina pe mulȳi amici de ai lui Huniadi de el. Se vede cȳ Huniadi dupȳ-ce a scȳpat din captivitatea lui Brancovics, nu s'a ȳtinut ȳndatorat de a-ȳi ȳmplinȳ promisiunea stoarsȳ cu forȳa, ca fiul seu Ladislau sȳ se cȳsȳtoreascȳ cu fata lui Cillei; sau cȳ voinicul ȳi superbul fiu n'a vrut sȳ se cȳsȳtoreascȳ *la poruncȳ*.

Infamia lui Cillei a mers aȳa departe ȳncȳt i-a sugerat regelui cre-dinȳa, cȳ Huniadi a pȳrȳsit pe mama regelui, pe veduva lui Adalbert, ȳi cȳ Huniadi a cauzat moartea regelui Uladislau la Varna. Despre toate aceste Huniadi a fost perfect informat. De aceea cȳnd regele l-a citat la Viena, Huniadi a respuns: „Nu sunt dator a me presenta ȳn ȳearȳ strȳinȳ; ȳn ȳeara mea stau ori ȳi unde la dispoȳiȳia regelui meu.“ A mers deci ȳnsoȳit de 1500 cȳlȳreȳi pȳnȳ la marginea Austriei; aci un trimis al lui Cillei l-a ȳntȳmpinat, ȳicȳend cȳ regele ȳnsuȳi vine ȳnaintea lui.

Atunci Huniadi a grȳbit ca sȳ previnȳ el pe regele, a cȳlȳrit ȳnaintea lui, dar ȳn locul regelui a sosit Cillei cu 40 de cȳlȳreȳi, ȳicȳend cȳ regele ȳl aȳteaptȳ pe Huniadi ȳn apropierea Vienei.

Va fi creȳut Cillei, cȳ Huniadi va fi sosit ȳmpreunȳ cu 2—3 amici d'ȳi sei, astfel ȳl va putȳ prinde ȳi duce la Viena, sau ȳl va ucide pe loc,

Din toate aceste Huniadi s'a convins, că aici e o cursă, ca să pună mâna pe el și să-l piardă. S'a întors deci la Buda, unde a făcut dispozițiuni, ca cetatea să se pună în stare de apărare, de a pute purta resboiu în contra lui Cillei, sau chiar și în contra regelui.

În țeară domnia anarhie completă, regele nu se interesa de Ungaria de loc, iar „domnii cei mari“ toți l-au părăsit pe Huniadi, nici chiar marele pericol iminent, care amenința din partea Turcilor, cari au pornit spre cucerirea Belgradului, iar de acolo aveau să năvălească în Ungaria, n'a fost în stare să le însufle patriotism și durere pentru viitorul țerei. Singur Huniadi, pe care oamenii de bine de regulă îl numiau „trimisul lui Dumnezeu“, stetea ca stâncă neclintit, uriașul seu spirit nu cunoscea nici pedeci, nici temere, când era vorba de binele țerii.

Dar singur ce putea să facă, chiar și un Huniadi, când țeara căduse deja în apatie și desperare.

În acel moment de suprem pericol, sosese ca trimis din cer, un călugăr franciscan din Italia, Ioan Capistrano, o măreață figură a aceluia secol, un geniu asemenea lui Huniadi. Acel om a făcut minuni. A vestit o cruciadă în contra Turcilor. Înainte de toate a împăcat pe Huniadi cu Cillei; și ca împăciuirea să aibă deplină garanță, fiul lui Huniadi, Mathia a fost cununat cu fata lui Cillei, cu contesa Elisabeta, dar fiind ambii prea tineri pentru a viețui împreună, tinerul Mathia a fost primit în curtea regală, iar fetița în cetatea Hunedoara, la mama lui Mathia, unde la vre-o câteva luni a murit. Mathia deci a fost căsătorit de trei ori, despre ce însă cei mai mulți istorici nu amintesc nimic.

După acestea a pornit Huniadi cu Capistrano în țeară, ca doi apostoli. Capistrano prin talentul seu oratoric ne mai pomenit, a pus în mișcare, a electrisat, a provocat o însuflețire de necrețut. Huniadi, ca și când ar fi presimțit că aceasta îi va fi cea de pe urmă campanie, că prin faptele sale de astădată are să pună coroana nemuririi pe numele Huniadescilor, tare creștând că va deobliga țeara la grațitudine față cu copiii sei, a dezvoltat o activitate fabuloasă. Cu toate aceste Huniadi n'a putut aduna decât o oaste neînsemnată, cu arme cât se poate de slabe; a adunat țărâtime, popi, studenți, călugări cerșitori, oameni săraci, profesioniști, căci „nemeșii“ țineau cu „domnii“.

Armata turcească a stat din 150,000 combatanți provădută cu 300 tunuri și 200 de corăbii. Aceasta imposantă armată a fost comandată de însuși sultanul Mohamed. Dintre „domni“ numai trei inși s'au alăturat la Huniadi, anume: Kanizsai Lászlo, Rozgonyi Rajnald și Korogyi János. Regele, în loc să-i dea bani lui Huniadi pentru a se pregăti la o expedițiune așa cutezată, a trebuit ca Huniadi să-l împrumute pe regele cu 8000 fl. Nu mai avea parale de a acoperi speșele pentru trebuințele casei sale.

Turcii, cari numai de curând cuceriseră Constantinopolul, nu se credeau în securitate, până când nu vor cucerii Belgradul Sârbiei, pu-

ternica cetate a Ungariei apărată de viteazul cumnat al lui Huniadi, de Mihail Szilágyi.

În 3 Iulie 1456 s'a început bombardarea cetății, iar corăbiile turcești cu armata stăteau la Zimony, ca să împedecă pe Huniadi de-a pute veni într'ajutorul cetății. Deși cetatea era teribil stricată, Szilágyi cu ai sei luptau cu ultima rezoluțiune, așteptând sosirea lui Huniadi.

Acesta împreună cu Capistrano sosesc în 14 Iulie. O parte din armată pornesc pe malul drept al Dunării, iar ceialaltă parte în 200 de bărci pleacă în jos pe Dunăre. Aici se întâlnesc armatele dușmane și se desvoaltă o luptă care a ținut 5 oare. Lupta curgea pe Dunăre, Huniadi bombarda pe Turci de pe malul drept al Dunării, iar armata lui Szilágyi din Belgrad pe 40 de bărci a atacat pe Turci pe dinapoi. Trei corăbii turcesci s'au cufundat, patru au căzut în mâinile lui Huniadi, iar celelalte vase de resboiu au luat-o la sănătoasa.

Acest triumf moral avuse de rezultat, că cetatea și-a deschis atin-gerea cu armata ce-i venise într'ajutor. Huniadi cu o parte din armată a intrat în cetate; iar pe ceialalți i-a așezat la malul stâng al râului Sava; numărul acestora, cu cei ce ți de ți sosiau, s'a urcat la 20,000. Pe sultanul Mohamed nu l-a genat nici sosirea lui Huniadi, nici scirea că în Hellespont au sosit corăbiile papale, din contra, în zilele următoare a bombardat cetatea cu atâta vehemență, încât, precum dicea Huniadi, cetatea semăna unui câmp liber. Sultanul în 21 Iulie s'a pus însuși în fruntea armatei, a comandat un asalt general. De trei-ori a intrat armata turcească în cetate, dar Huniadi cu spada, iar Capistrano cu crucea în mână, au luptat în fruntea armatei, nu ca oameni, ci ca bălauri, sau mai bine ținând, ca semișei, și de trei-ori i-au alungat. Atunci s'a întâmplat de unui Turc i-a succes ca să se urce pe zidul cetății, și era p'aci, p'aci să implante semiluna pe zid, dar Titus Dugovici s'a aruncat asupra lui, l-a prins peste mijloc și l-a tras în adâncime, unde ambii și-au găsit moartea. Huniadi a urmărit pe Turci, s'a desfășurat o luptă înverșunată, în care însuși sultanul a fost rănit, n'a mai putut împedeca risipirea oastei sale. În noaptea următoare a dat foc taberei, tunurile și toate aparatele de resboiu le-a părăsit, iar dînsul cu restul armatei sale s'a strecurat prin Bulgaria.

Astfel de lupte glorioase purtase Huniadi mai de multeori în contra dușmanilor din afară și a celor din țeară.

Dar durere, că până când întreaga lume creștină iubila și sărbătoria aceasta victorie de necrețut, marele om, Huniadi, înveninat de aerul infectat de miile de cadavre omenesci, s'a îmbolnăvit și în 11 August și-a terminat glorioasa carieră cu o moarte sfântă. Părintele Capistrano a murit în 23 Octobree. După moarte a fost proclamat sfânt.

Deși, precum dicea Enea Silvio, Maghiarii i-au fost dușmani lui Huniadi (va să dică „domnii“), istoria maghiară, fără deosebire, față cu memoria dînsului, nu numai e justă, dar îl glorifică în termini atât de

puternici, precum pe nici un alt muritor nu l-au învrednicit; iar pe „domni“ îi apostrofează, astfel precum ar trebui să facă toți istoricii cu cei păcătoși din neamul lor.

*

Îndată ce acest leu puternic și-a închis ochii, dușmanii lui, mai ales Cillei, și-au ridicat capul. Au decis nimicirea ambilor fii ai lui Huniadi.

Regele a venit în Ungaria vestind că acum el vrea să se pună în fruntea armatei și să pornească în contra Turcilor. Scopul său însă era, ca cetățile, cari au stat sub îngrijirea lui Huniadi, să le iee dela ereții lui și să le dea sub îngrijirea lui Cillei. Regele a convocat dieta pe 15 Octombrie la Futak, unde a sosit însoțit de mai mulți dignitari cehi, nemți și de Brancovics, care era de 90 ani. Ladislau Huniadi, informat despre uneltirile puse la cale în contra sa și a fratelui său Mathia, numai atunci s'a înfățișat la dietă după-ce a primit dela regele *salvus conductus* în scris. În dietă a jurat credință regelui și a promis că toate cetățile aparținătoare coroanei, împreună cu cetatea Belgrad, care după tatăl său au ajuns pe mâna sa, le va preda regelui.

Tinerul Huniadi, care poseda virtuțile tatălui său și era foarte popular, spera că regele îl va numi pe el suprem căpitan al țării; regele însă l-a numit pe Cillei. Asta l-a vătămat pe tinerul Huniadi și s'a depărtat nemulțămît. S'a decis să nu predea Belgradul regelui; intimul amic al tatălui său, savantul episcop din Oradea-mare, Mihail Vitéz, însă l-a abătut dela acel propus. În 8 Novembre sosise regele cu o corabie în Belgrad însoțit de mai mulți magnați maghiari, cehi și nemți apoi 4000 soldați, Cillei încă era de față. Tinerul Huniadi și fratele mamei sale, Szilágyi, cu gondole strălucit ajustate au mers înaintea regelui, apoi l-au condus în cetate, armata regelui însă a ramas afară, Huniadi, care era căpitanul fortăreței, a încuiat porțile înaintea lor. Regele a mers să vadă tunurile și trofeele luate dela Turci.

În acel timp Cillei cu tinerul Huniadi au dat în ceartă; acesta i-a înșirat toate mișeliile cu ce Cillei a păcătuit în contra tatălui său. Cillei a tras sabia să-l străpungă, dar avea de a face cu un pui de leu, cu un Huniadi, care cu o lovitură l-a culcat la pământ. Tinerul Huniadi și amicii dînsului l-au clarificat pe regele, că Cillei l-a făcut de ură în toată țara. Regele se vede că le da crezământ. Cel puțin epistolele regelui, cari s'au păstrat, așa spun, că „moartea lui Cillei a urmat în mijlocul unei certe, din întâmplare“. Peste vre-o câteva zile îl numesce pe tinerul Huniadi suprem căpitan al țării.

Atâta le-a trebuit oligarhilor, la moment s'au pus pe lucru, au înspăimântat pe nefericitul rege, spunându-i că, uciderea lui Cillei a fost anume pregătită, cu scop ca să-l lipsească pe rege de cel mai credincios om al său, și că Ioan Huniadi a fost un om perfid, care aspira la tron; că dînsul chiema totdeauna Turcii în țeară, el a cauzat și moartea regelui Uladislau la Varna. Acum copiii dînsului vreau să săvîrșească inten-

tiunea părintelui lor: vreau să-lucidă pe rege, ca să ajungă ei la tron. În fine l-au sfătuit pe regele, că dacă vrea ca să-și scape viața și coroana, să pună mâna pe ambii frați Huniadi și pe amicii lor, apoi să-iucidă. Și acest rege slăbănog toate le-a creșut. Conspiratorii în contra Huniadeșcilor au fost: palatinul Garai, voda Ardealului Ujlaki, Bánfi Pál, Buzlai Lászlo, Czernin Henning de Szomszédvár, toți dignitari la curtea regală; apoi nisce domni străini: Iodok, Holczer și Buckendár Farkas.

Regele a dat mandat lui Giskra ca să aducă oaste străină la Buda. Frații Huniadi au fost poftiți să se înfățișeze în palatul regal. Aceștia ne având nici idee despre complotul infernal, în 14 Martie 1457 s'au prezentat, au fost îndată arestați împreună cu amicii familiei Huniadi, anume cu: episcopul din Oradea-mare Mihail Vitéz, Kanizsai Lászlo și Rozgonyi Sebestyén.

În ziua următoare regele trimite epistole în Austria, Bohemia și Silezia, prin cari cu mare bucurie vestesce că: „acuma nu mai e nime care i-ar sta în cale, acuma e rege liber“. Dușmanii Huniadeșcilor însă nu s'au mulțămît cu atâta, ei au vrut moartea acestora. S'au constituit deci ca tribunal și au condamnat la pierderea capului și confiscarea tuturor bunurilor, ce le aveau Huniadeșcii și amicii acestora. De motiv le servea minciuna, că „dacă n'ar fi urmat arestarea, regele și sfetnicii sei în timp de trei zile ar fi fost uciși, precum l-au ucis și pe Cillei“. Au publicat sentința fără a produce vre-o dovadă, fără de a le da voie celor pe nedrept invinovați, ca să se apere și să se desvinovățească. Regele s'a înfiorat, n'a cutezat să-i dea pe toți condamnații pe mâna călăului; numai condamnarea lui Ladislau Huniadi a întărit-o. În 16 Martie 1457*) în piața sfântului George, capul superb al lui Huniadi, în etate de ani 24 a căzut sub barda călăului. Fratele seu Mathia și ceilalți condamnați au rămas în temniță. Episcopul Vitéz la întervenirea papei a fost trimis la Strigon, unde a fost păzit sub supraveghierea archiepiscopului.

Dar acei canibali, cari l-au înduplecat pe acel rege slăbănog la o faptă atât de înfiorătoare, de care întreaga lume creștină s'a scârbit, nu s'au oprit nici aici, ci au pus la cale pe regele de a subscrie în 21 Martie un document monstru, prin care declară de adevărate toate acușele, adecă minciunile, pe cari s'a întemeiat acea sentință. Mai mult: regele garantează deplin ajutor și despăgubire pentru aceia (conspiratorii), cari au conlucrat la „eluptarea triumfului asupra Huniadeșcilor“.

Și acel rege nefericit a subscrie și acest document, fără să-și aducă aminte, că abia cu un an înainte l-a glorificat pe Ioan Huniadi pentru-că „a scăpat țeara și coroana de pierire“.

Și ce să veți, țeara întreagă par'că amușise. Un singur om s'a aflat, un simplu călugăr, care avu curagiul, în duminica următoare, să

*) Nu 1467 precum dice greșit marele lexicon maghiar „Pallas“.

apostrofaze din amvonul bisericeii din Buda vechie, acest fapt, ȃicȃnd cȃ: „Sȃngele nevinovat strigȃ la cer dupȃ resbunare“.

Cȃnd mama tinerului Huniadi auȃrise ce s'a intȃmplat, ea n'a plȃns ci a rȃcnit precum rȃcnesce o leoaicȃ, cȃreia vȃnȃtorii i-au rȃpit puii: „Cum! Ce fel?! sȃ cuteze ei sȃ ucidȃ, sȃ dee pe mȃna cȃlȃului, pe fiul meu nevinovat, pe fiul lui Ioan Huniadi, care a scȃpat ȃeara ȃi coroana de pierire? Sȃnge le-a trebuit? Sȃnge are sȃ curgȃ; o mare de sȃnge. Resbunare!“ ȃi dȃnsa s'a resbunat astfel precum numai veduva lui Ioan Huniadi se putea resbuna.

Amicii lui Ioan Huniadi, mai ales cumnatul seu, Mihail Szilȃgyi, care avea o nemȃrginitȃ stimȃ ȃi iubire pentru el, pretindea sus ȃi tare resbunare. Vȃduva lui Huniadi a provocat pe amicii familiei sale la arme. Revoluȃia s'a revȃrsat asupra ȃerei intregi. Reprezentantele Veneȃiei, din Buda, ȃn Iunie raporteazȃ, cȃ cea mai mare parte a ȃerei e nimicitȃ. ȃn contra Saȃilor din Ardeal, cari s'au alȃturat pe partea partizanilor regelui, Szilȃgyi a purtat o campanie formalȃ; i-a atacat ȃi sdrobot ȃn tabȃra lor din Bistriȃa. Pe mai mulȃi i-a decapitat, pe alȃii i-a ciungȃrit, le-a tȃiat nasul, sau urechile, dupȃ datina de pe acel timp, apoi a bombardat Sibiul.

Pe la mijlocul lui Maiu regele s'a mutat la Viena, unde l-a dus ȃi pe Mathia. Pentru a domoli rescoala ȃn Ungaria, regele a fȃcut de re-peȃite-ori oferte vȃduvei lui Huniadi, a murit ȃnsȃ ȃn 23 Novembre ȃn etate de 18 ani, dupȃ o scurtȃ boalȃ de 3 ȃile. Se vorbea cȃ a fost otrȃvit; iar alȃii ȃiceau cȃ ȃi dȃnsul a fost molipsit de epedemia care s'a lȃȃit ȃn ȃearȃ din mortȃciunile dela Belgrad.

*

Dupȃ moartea lui Ladislau al V-lea, care era nepotul ȃmpȃratului german ȃi cumnatul regelui polon, totodatȃ domnia asupra Ungariei, Austriei, Bohemieii, Moraviei ȃi Sileziei, o mulȃime de peȃitori aspirau la coroana Ungariei; ȃntre alȃii era: regele Franciei Carol al VII-lea, Kazimir regele Poloniei, Frideric ȃmpȃratul german, apoi Vilhelm principele Saxoniei; dintre oligarchii maghiari mai mulȃi ȃnȃi, cari au contribuit la catastrofa lui Huniadi, mai ales palatinul Garai, al cȃrui tatȃ ȃi moȃ purtaserȃ cele mai de frunte dignitȃȃi ȃn ȃearȃ; mumȃsa, Ana Cillei, era mȃtuȃa regelui Ladislau, iar nevasta sa era din familia principilor din Silesia; apoi Ujlaki, voda Ardealului, credeau cȃ vor putȃ pune mȃna pe coroana Ungariei; dar tocma prin acel fapt criminal s'au fȃcut odioȃi, s'au fȃcut imposibili.

Dela moartea celui de pe urmȃ rege din casa Arpadianȃ trecuserȃ 150 de ani, afarȃ de regele Carol Robert ȃi Ludovic cel Mare, ceilȃȃi regi din dinastii strȃine n'au fost ȃn stare sȃ apere ȃeara nici de duȃmanii esterni nici de cei interni. Numai acuma se convinse ȃeara cȃ cine a fost regentul Huniadi; pȃrȃsit aproape de toȃi, a fost ȃn stare sȃ

apere țeara de dușmanii externi și să reverse asupra țerei splendoarea gloriei eterne.

Deodată se lățește vestea și trece din gură 'n gură, că sfântul călugăr Capistrano, în timpul cât a petrecut la casa Huniadeșilor, prevestise că Mathia va fi odată regele Ungariei.

În acel timp ajunse la cunoștință enunțiațiunea papei Calixtus al III-lea de următorul cuprins: „Familia gloriosului erou al lui Christos, care a fost pe nedrept batjocorită, va ajunge din grația lui Dumnezeu, făcător de minuni, ziua înălțării, va primi resplata, ce i se cuvine pentru meritele lui Ioan Huniadi.“

Pentru tinerul Mathia mai era o împrejurare favoritoare: dînsul în acel timp era rob în Praga, ceea ce-i potența popularitatea. Guvernatorul Podiebrad avea paza asupra lui Mathia. Podiebrad aspira la coroana Bohemiei. El însă scia că la cas dacă regele Ungariei s'ar alege dintr'o dinastie străină, acela ar fi și regele Bohemiei; iar dacă regele Ungariei ar fi un patriot, în acel cas dînsul, Podiebrad, ar pute fi regele Bohemiei. Insuș Podiebrad era convins că în Ungaria numai un Huniadi poate fi rege. S'a înțeles deci cu Mathia și și-a logodit fata cu acesta, deși Mathia era minoren.

Vedînd mama lui Mathia și fratele ei Szilágyi, că numele Huniadi a întunecat pe toți pețitorii la coroană, dar că Garai este un serios și periculos rival, și-au călcat pe inimă și au pactat cu el. Au iscălit un act întărit cu jurămînt, prin care Garai se obligă a sprijini din toate puterile alegerea lui Mathia de rege, sub condițiune ca Mathia să iee în căsătorie pe fata sa pe Ana. Mama lui Mathia și Szilágyi se obligă a-l îndupleca pe Mathia la această căsătorie, mai ales că Mathia ca minoren n'avea drept să promită căsătorie fără scirea mamei sale; ba poate va fi fost stoarsă cu forța promisiunea.

Au mai pus jurămînt pe evanghelie, că dacă Mathia în timp de 25 de zile după eliberarea din robie nu s'ar căsători cu fata lui Garai, să nu i se dea nimic din bunurile ce le avuse tatăl seu.

Dieta pentru alegerea regelui s'a convocat pe 1-a Ianuarie 1458 în Pesta. Magnații țării se sfătuiu în palatul din Buda, iar nobilimea în număr de patruzeci de mii era adunată pe șesul Rákos. În 24 Ianuarie s'a făcut alegerea. Din cauză că sfatul magnaților ținuse cam lung, nobilimea temîndu-se de vre-o surprindere, părăsi șesul și se așeză pe Dunărea înghețată față cu cetatea și striga din resputeri: „Să trăiască regele Mathia“. Deodată sosesc reprezentanții magnaților și împărtășesc nobilimei că Mathia Huniadi este ales rege cu unanimitate. Atunci din patruzeci de mii de guri a resunat strigătul, de s'a cutremurat aerul: „Trăiască Mathia Huniadi, regele nostru!“ Astfel ajunse Mathia din temniță pe tron.

Îndată ce scirea aceasta ajunse în Praga, Podiebrad însoțit de mai mulți dignitari a pornit cu Mathia în Ungaria.

Regele Mathia ajunsese într'o stare de tot grea: Podiebrad pretindea, ca Mathia să se cunune cu fata sa; tot astfel și Garai, spriginit de mama și de unchiul lui Mathia.

Mathia vedea că de nu va împlini voia mamei sale și a unchiului seu, îi va amări de moarte silindu-i să-și calce jurământul, iar pe Garai și pe partizanii sei îi va revolta, cu toate aceste n'a vrut să-și calce cuvântul de onoare dat lui Podiebrad, s'a declarat deci că îndată ce va ajunge etatea de 17 ani se va cununa cu fica lui Podiebrad. I-a mai convenit fetița aceasta, deși era bolnăvicioasă și nici decât frumoasă, decât să se cunune cu fata lui Garai, călăul fratelui seu.

Acesta i-a fost cel dintăiu pas, care a dovedit mai presus de ori-ce îndoială, că Mathia pe lângă distinsa cultură ce o primise în casa părintească, a eredit și virtuțile tatălui seu, cel mai scump tesaur: caracter și independență.

Vorba Românului: „Dăia bună se cunoaște de dimineața.“ Țeara l-a aplaudat; dar în tabera dușmanilor interni, la cari s'au alăturat împăratul Frideric și regele polon, în urmă chiar și fratele mamei sale Szilágyi, erupse o furtună în contra lui Mathia. Singur Podiebrad, care într'aceea devenise regele Bohemiei, îi era binevoitor.

Mathia ca să încunjure vărsarea de sânge a încercat să-i împăce cu buna, ceea-ce nu i-a succes; atunci a dovedit a doua oră că: „Din stejar stejar răsare, vulturul vultur nasce“.

Ca să arete, ce au să pățească rebelii, a pus mâna pe unchiul seu, pe Szilágyi, care era vătavul resvrăitorilor, l-a condamnat la moarte, dovedind prin aceasta, că atunci când e vorba de respectul legilor și de binele țării, va isbi în toți fără deosebire că cine e. Însuși papa intervenise, ca să-i cruțe viața lui Szilágyi. Mathia s'a bucurat, că sub pretext, ca și când dînsul înaintea autorității bisericești s'ar pleca, putu să scape viața unchiului seu. Acest fapt a umplut țeara de încredere, că au un rege, care apără pe cei slabi în contra celor puternici. Totodată a trimis putere armată în contra împăratului Frideric, iar o altă armată în contra lui Giskra, care fu bătut. Intra ceea sosese scirea că Turcii au intrat în Sârbia. Mathia provoacă țeara la arme, se pune în fruntea armatei și în 25 August 1458 pleacă la bătaie.

Turcii n'aură curagiu să primească lupta, s'au retras, Mathia însă i-a urmărit și i-a bătut cumplit. Giganticele lupte ce le-a purtat regele Mathia cu Turcii, cu dușmanii sei interni și esterni: cu regele Poloniei, Bohemiei, cu împăratul german, cari cu puternice armate au năvălit în țeară, ca să-l detroneze; colosalele întrigi, cari s'au țesut în țeară în contra sa, în fine triumful lui Mathia asupra acestora, dovedește că un geniu, un meteor luminător a trebuit să fie acela, care a putut să împună nu în țeara sa, ci întregii creștinătăți, apoi să-și elupte numele de: „Cel mai glorios rege maghiar, a cărui glorie s'a înălțat până la cer“.

Regele Mathia cucerise provinciile ereditare ale casei Habsburgilor; dînsul își avea reședința în Viena. Splendoarea și avuția curții sale uimise întreaga Europă. Și toate aceste s'au petrecut atunci, precum țice Fraknoi Vilmos în clasicul său op „A Hunyadiak kora“ de unde am împrumutat aceste date, „când în amurgul evului de mijloc și zorile seculului nou, evenimentele petrecute au transformat lumea întreagă. În aceea epocă cade renascerea spiritului antic, invențiunea tiparului, descoperirea Americii, ivirea protestantismului, căderea Constantinopolei“.

Toate luptele lui Mathia sunt descrise în acest cap de operă a lui Fraknoi, apoi dovedite cu documente autentice. Unicul op istoric, în care sunt descrise, ba sbiciuite toate scăderile, începînd dela regi, palatini, cardinali, episcopi și arhiepiscopi, ba chiar ale neamului maghiar, fără cruțare. Ceea-ce înalță valoarea acestui op e, că întrînsul sunt eternisate portretele, subscrierile (fac-simile), armele familiare, ale celor mai renumiți bărbați; apoi scenele mai memorabile, prin tablouri. Din toate aceste reiese în relief gloria Huniadesilor.

Singur în campania sa în Moldova (1467) a pățit-o Mathia cu Stefan cel mare, a pățit-o întocma ca și regele Carol Robert și Ludovic cel Mare; armata maghiară a fost zdrobită de armele Valachilor, însuși Mathia a fost grav rănit, i s'a rupt o săgeată în spate, ba dacă Nicolae Bánfy nu prindea lovitura, un Valach cu o lovitură de sabie îi stîngea viața. Bánfy pentru aceasta faptă a primit mai multe moșii în Ardeal ca donațiune. Huniadi a fost transportat pe un scaun de tabară până la Brașov, unde a petrecut ziua ultimă a acelu an. Operațiunea i s'a făcut în Praga la casa socrului său, la regele Podiebrad.

Că Mathia a fost un erou asemenea tatălui său, se mai dovedește și prin faptele sale din viața sa privată. Infricoșatul atlet bohem și renumitul călăreț, cavalerul Holubar, care călătoria prin Europa pentru a-și arăta colosala sa putere și istețimea în luptă, sosise și la Buda, unde provocase pe toți cavalerii maghiari, să se înfățoseze în circ și să primească lupta cu el. Nimeni n'a cutezat să se arete. Regele Mathia, ca să scape numele cavalerilor maghiari de rușine, s'a prezentat pe arenă, sub nume necunoscut, cu coif pe cap, care îi acoperea fața, călare, înarmat cu un buzdugan. Lupta s'a petrecut în fața mai multor mii de oameni. O luptă teribilă. Luptau ca doi tauri selbatici. Mathia, deși rănit, l-a trîntit pe Holubar jos de pe cal și i-a frînt o mână. Holubar a fost transportat în castelul regal și vindecat prin medicul de curte; când s'a depărtat a primit multe daruri din partea regelui. Aceasta scenă este eternisată într'un splendid tablou și glorificată de poeți maghiari.

Mathia nu era om mare, dar puternic. Nu era nici frumos, avea însă ochi admirabili de frumoși și inteligenți precum rar s'au mai văduț. Mai țicea Mathia de multe ori: „Pecat de atîta sânge vîrsat. Nu armatele, ci domnitorii ar trebui să lupte în fața armatelor. Care domnitor ar

învinge pe celalalt, cauza aceuia să fie triumfătoare. Eu primesc luptă cu ori și cine.“

Dar că Huniadescii au stat la înălțimea culturii ori-cărui dintre capii încoronați, se dovedește prin mulțime de corespondențe, ce a purtat Ioan Huniadi cu cei mai celebri savanți, ale căror opere le cetise. Corespondențe ce le-a scos savantul episcop și istoric Fraknoi, care a petrecut deci de ani în arhivele din Roma. Iar regele Mathia după-ce s'a căsătorit cu fata regelui din Neapol, cu Beatrice, care era de o rară frumseță și de o cultură extraordinară, adunase în curtea regală pe cei mai celebri savanți: filosofi, poeți, scriitori, Italieni, Poloni, Germani, etc. A întemeiat renumita bibliotecă în Buda, cumpărând cu sume enorme mii și mii de opere și manuscrise, din Italia și Grecia. Bibliotecă ce n'avea păreche. Dovadă că după moartea lui Mathia s'au luat dispozițiuni, ca fără scirea mai marilor țerei, nime să nu poată scoate vre-un op din bibliotecă. Durere urmașii lui Mathia, Uladislau al II-lea și Ludovic al II-lea, în mod ușuratic au dăruit împăratului Maximilian, care întemeiasă biblioteca curții din Viena, mulțime de opuri; iar în anul 1541, după catastrofa dela Mohács, Ibrahim pașa cele mai multe opuri le-a trimis la Constantinopol.

Totodată angajase Mathia la curtea sa pe cei mai renumiți pictori și sculptori din Italia. Cu un cuvânt, curtea lui Mathia era cea mai splendidă curte în Europa; iar după moartea sa, următorii sei de multe-ori luau împrumuturi mici, ca să-și câștige cele trebuincioase de ale mâncării, ba-și amanetau argintăria de pe masă. S'a întemplat, că pentru a pute trimite un curier au împrumutat dela reprezentantele papei vre-o câți-va (egynéhány) florini.

Respectul ce domnia în țeară, pe timpul lui Mathia, față cu regele, față cu legile și peste tot față cu buna cuviință, a dispărut. În anul 1525 în 30 August s'a întemplat un scandal ne mai aușit. Frangepan Kristof în ședința consiliului i-a tras o palmă primatului Szalkai, pentru-că acesta era de altă părere privitor la alegerea banului Croației. (Fraknoi pag. 479).

Și ca să avem o idee despre decadența generală ce domnia în Ungaria, să ascultăm dintre multele rapoarte, ce le trimiteau diplomații statelor străine acreditați la curtea regală din Buda, pe reprezentantele din Veneția, pe secretarul Massaro. Acesta după ce laudă avuția și popoarele țării, continuă astfel: „Maghiarii sunt soiul cel mai răutăcios (gonosz) din lume; pe alte popoare nu le stimează și nu le iubesc; fieșce care se îngrijese de interesele sale, cu binele public nu se ocupă; avearea publică o risipesc; deși petrec împreună, ca frații, în ascuns nutresc ură unul în contra altuia; dreptate nu administrează, și nu există o cauză așa nedreaptă, ca să nu se poată câștiga de se vor mitui (vesztegetni) doi trei oameni; sunt oameni făloși și sumeți; a governa și administra nu știu, dar sfat de la alții nu primesc; lucră puțin, sunt însă

zeleși în bicherit și prădarea averii publice; domnii și nobilii se ceartă pururea, lucră cu întrigi și înșelăciuni. Ca să reasumez ȳic, că: Maghiarii sunt gozul (salak) lumii, și numai bunătății și nevinovăției regelui au de a mulțămii, că Dumneȳeu întârzie cu nimicoirea lor“. Tot astfel îi apostrofează pe Maghiari Herberstein Zsigmond, reprezentantele lui Carol al V-lea și al archiducelui Ferdinand, care prevesteste perirea țerii.

Fraknoi, vicepreședintele academiei maghiare, ȳice că caracterisarea e esagerată; dar adaugă că, reprezentantele papei, Burgio, a cărui imparțialitate și simpatie pentru Maghiari e mai pre sus de ori-ce îndoială, încă a raportat că: „In Ungaria spiritul pentru a jertfi, respectul pentru drept și autoritate a murit; pentru aceea el a desperat de viitorul acestei țerii; iar ranele le află atât de grave, încât nu se mai pot vindeca“. Ca să ne facem o idee despre splendoarea curții regale a lui Mathia să-l ascultăm ce ne istorisese savantul Bonfiniu. Acesta după-ce numesce pe nume pe cei mai renumiți pictori, sculptori, aurari și alți artiști, cari au transformat palatul regal într'un paradis, din care după alungarea Turcilor, cari au domnit în Buda 145 de ani, abia s'a găsit aici colea câte o sfărîmătură, ce aȳi se păstrează în muzeu, apoi continuă astfel: „La intrare în palat, la dreapta și la stînga era câte o statuă de bronz cu coif, cu bardă în mână, în poziție amenințătoare. În mijlocul curții dintr'o fântână de metal se vărsa apa într'un basin de marmoră; asupra fântănei era statua Pallas Athene. Mai departe erau uriașele statue ale celor trei Huniadeșci. La mijloc stetea statua lui Mathia, cu coif, înarmat cu lance, răzimat pe scut, adâncit în cugetări; la dreapta tatăl seu; la stînga fratele seu Ladislau, cu espresiune întristată. Curtea era încunjurată de un coridor de marmoră. Ușa atrăgea atențiunea asupra sa. Repreanta cele 12 opere ale lui Hercules, în aripi artistic construite din marmoră de porfir. Treptele ce duceau în etagiu, asemenea erau de porfir. Pe părăți stăteau candelabre de metal“.

Descrie apoi cu deamăruntul saloanele, al căror padiment era din mosaic; asemenea și decorațiunile pompoase reprezentând scene istorice și alegorice.

Intr'una din sale se afla lupta lui Ioan Daroczi căȳut în Moldova. Paturile și divanurile erau de argint aurit.

Reprezentantele principelui german, care a fost de față la cununia lui Mathia cu Beatrice, descrie cele văȳute astfel: „De-asupra mesei era boltitura de tapet, țesută cu aur, în fundul căreia se vedeau armele familiare ale regelui și ale reginei, lucrate din mărgelile scumpe. În jurul piramidei, ce se înălța în mijlocul salei, apoi d'alungul părăților erau stelage, pe cari se aflau mai multe sute de pocale, blide, ulcioare de înălțimea unui om, service de masă artistic lucrate din aur și argint. Mai ales mi-a atras atențiunea un cal de aur masiv, care de regulă stătea pe masă față cu regele, apoi doi unicorni (rhinocer) de mărime extraordinară,

cu coarne naturale, de grumazul cărora atârnau de lanțuri insigniile cu corbul.

În apropierea mesei regale se afla o fântână săritoare, din 300 funți de argint vărsată, apoi o corfă uriașă de argint pentru pâne. De pe plafon atârna asupra mesei un butoiu de argint, cu mulțime de țevi și cepuri, spre a se servi cu cele mai escelente vinuri“.

Salele bibliotecii le descrie tot atât de splendid.

Al doilea palat regal era Vișegradul, unde se păstra coroana Sf. Stefan. Savanți străini descriu aceasta reședință, unde Mathia petrecea adese, „raiul pe pământ“.

Dar ar trebui să scriu un op întreg pentru a înfățișa tot ce Mathia a creat și pentru a arăta, cum sub următorii sei din toate acestea s'a ales nimica. Eu însă mi-am propus a arăta numai unele din momentele memorabile în estras, într'o găoace de nucă, precum și moartea tragică a acestor oameni fenomenali, folosindu-me de opul citat al lui Fraknoi, din care am tradus încât s'a putut textual. Astfel ne-am apropiat de desvélirea tristului eveniment: de moartea marelui om.

Înainte de-a descrie tristul fapt, să deschidem o mică paranteză și să vedem cum nisuințele lui Mathia de a fi fiul seu natural, Ioan Corvin, acceptat de următor pe tronul Ungariei au fost zădărnice. De oare-ce nici din a doua căsătorie nu mai avea speranță să urmeze un succes, prin o diplomă regească declară în public că recunoaște pe Ioan Corvin de „unicul seu fiu“. Din acel moment la toate ocașiunile solemne îl lua cu sine și-l pune la dreapta sa. Îl numise tot odată graf de Huniad și principe de Lipto, apoi îl pregătia de a-i fi succes. Ba ce e mai mult, chiar mama lui Mathia, care era o femeie foarte severă și serioasă, a recunoscut pe Ioan Corvin de nepot al ei, și prin testament i-a dăruit cetatea Hunedoara și alte bunuri, dovedind că dorește să fie următorul lui Mathia pe tronul Ungariei. Mathia se pregătia să-l încoroneze.

„Cel dintâiu, care s'a opus la acest plan a fost regina. Dînsa pretindea, ca la cas, dacă Mathia va muri fără erede legiuit, dînsa să fie succesul seu. S'a încercat să-l înduplece pe Mathia să facă preot din Ioan Corvin, dar nu i-a succes. Din contră, când porțile Vienei s'au deschis înaintea lui Mathia, dînsul a silit burghesimea ca să pună jurământ și pe credința fiului seu. Prin aceea l-a prezentat pe fiul seu înaintea Europei ca principe de coroană. Tot odată a mijlocit pentru fiul seu, care sîmăna foarte cu el și-l iubia mult, o mireasă din familia domnitoare din Milano, pe sora domnitorului, pe Blanca. Regina Beatrice când fu înformată despre acest lucru, toate le-a pus la cale, ca să zădărnicească căsătoria. Ba nu s'a înfiorat de a trimite mandate falsificate reprezentantului din Milano, ceea ce era p'aci să-i coste vieța reprezentantului.

În 25 Novembre 1487 episcopul din Oradea-mare, ca reprezentantele lui Ioan Corvin a săvîrșit logodna cu Blanca. Atunci regina s'a apucat

de altă intrigă. A raportat la Milano, că Ioan Corvin nu poate absolut conta a deveni principe de coroană; iar pe mireasă o amăgise, că mirele e un monstru. Mireasa în desperarea sa s'a decis să între în mănăstire.

În fine, Mathia ca să-și execute planul, a predat cetatea Buda împreună cu tesaurul regesc și cu biblioteca, apoi cetatea Vișegrad cu coroana regală, cetatea Comarom și Tăta, fiului seu, apoi a plecat la Viena împreună cu regina. Tot astfel a făcut și în provinciile ocupate: cele mai însemnate localități le-a dat pe mâna fiului seu. În mijlocul astor-fel de îngrijiri săvârșite în favorul fiului seu, s'a întâmplat că în a. 1490 în 4 Aprile, în duminica floriilor, după serviciul divin a ridicat la rangul de cavaler pe reprezentantele Veneției, care petrecea la curtea sa în Viena. Cătră ameați obosit sosi acasă, și spre alinarea foamei a cerut smochine. Când a gustat cea dintâiu smochină, s'a infuriat, a țin că smochina e stricată. Regina ca să-l liniștească, l-a imbiat cu mai multe mâncări. Pe regele l-a apucat amețeală, ochii i s'au întunecat. L-au dus în pat și l-au culcat. De cătră seară și-a pierdut conștiința; avea mari dureri. De pe buzele sale constrinse de sgârciuri, adese se aușia strigătul: „Vai, vai, Christoase!“ Tot trupul îi era iritat. Medicii stăteau nemișcați, și-au pierdut capul. Regina în desperarea ei, toate le-a încercat să-i ajute, i-a deschis gura cu puterea și i-a băgat tot felul de medicină; îi deschidea ochii, îl înbărbăta. Noaptea durerile regelui s'au potențat, sbiera ca un leu. De cătră dimineață adormise. Când s'a deșteptat puterile l-au părăsit rapid. Toată ziua a petrecut-o amețit. Făcea încercări să vorbească. Regina-l ruga să vorbească, dar buzele sale nu s'au mai deschis; privia însă când la soția sa, când la fiul seu, ca și când ar fi vrut s'o roage, să nu mai împedecă împlinirea celui mai ferbinte dor al seu. Lupta dînsului cu moartea a ținut până a treia zi dimineața. În 6 Aprile dimineața între 7 și 8 oare s'a stîns. Poporul l-a deplîns cu multă jale, presimțind că împreună cu victoriosul și gloriosul rege s'a coborît în mormânt și epoca victoriilor și a gloriei“. Bonfiniu, care petrecea atunci la curte, a descris împrejurările morbului și ale morții. Numai decât s'a răspândit vestea, că regina l-a înveninat. Medicii însă n'au putut constata simptomele înveninării în descrierea lui Bonfiniu. Se țice că Mathia a murit în urma apoplexiei.

Las' că Bonfiniu nu va fi fost de față la cazul morții, dar apoi dînsul a fost istoric maghiar puțin critic, iar nu medic. Altcum Bonfiniu, deși petrecea la curte, și ar fi trebuit să scie, că Huniadescii au fost Români ardeleni, dînsul totuși cade în greșeală și deduce originea Huniadesrilor din ramura familiei Valeria din Roma, numită Corvina, pe basa corbului din armele familiare.

În ultimele momente ale regelui Mathia au fost de față prelați și dignitari înalți; când Ioan Corvin s'a convins că tatăl seu nu mai este între cei vii, s'a aruncat la picioarele reginei și a rugat-o să-l primească

de fiu al ei, să nu-l lase de tot orfan. Regina l-a îmbrățișat, l-a strins la peptul ei, iar prelații i-au binecuvântat pe ambii.

Dar „dragostea de mamă“ n'a ținut mult; mai eclatant s'a dovedit aceasta cu ocasiunea alegerii palatinului.

S'a însoțit cu dușmanii Huniadesilor, a împedecat alegerea lui Ioan Corvin la dignitatea de palatin, astfel a reușit a fi ales cu ajutorul reginei, Perényi.

Ca un ce foarte caracteristic avem să ne însemnăm, că regele Mathia, cu scop d'a nimici pofta reginei d'a puté ajunge la cârma țării, în a. 1486 a statorit prin lege, că după moartea sa, dreptul d'a convoca și d'a conduce dieta îl va eserța palatinul țării. Cu toate aceste dînsa a convocat dieta pentru alegerea regelui. „Noi Beatrice din grația lui Dumnezeu regina Ungariei“ ȃice în literele convocătoare, datate în 17 Aprile din Comarom, unde ajunsese convoiul, care petrecea trupul lui Mathia spre a fi înmormântat în Alba-Iulia. Mai marii țării au contrasemnat literele convocătoare; au călcat legile și s'au învoit, ca regina să se folosească de acest drept.

Nimic nu caracterisează mai învederat decadența mai marilor țării, decât ingratitudea cu care s'au purtat față cu Mathia, după moartea sa. În Viena, în timpul când Mathia trăgea de moarte, l-au asigurat pe Ioan Corvin despre credința lor, și că-l vor alege rege. Ei însă aveau trebuință de un rege-păpușă, ca apoi dînșii să fie regenți. Doue septemâni după moartea lui Mathia adresează Stefan Zapolya — acel Zapolya, pe care Huniadi Mathia l-a ridicat din pulbere și l-a înălțat la cea mai înaltă treaptă, dăruindu-i însemnate bunuri — adresează ȃic mai marilor țării o provocare, în care-l batjocuresce pe Mathia: „Să scăpăm țeara de asuprire, să-i recăștigăm vechea libertate“ ȃise el. Ce înțelegeau „domnii“ acestia sub „libertate“, ne-o spune Fraknoi: „Lor le trebuia un rege, pe care să-l țină de chică (üstökét) în mâna lor; să exploateze țeara după placul lor“.

Amar s'au resbunat păcatele acestor „domni“ asupra țării; urmașii regelui Mathia, pe care lumea întreagă-l admira, ajunseră de cu sume mici împrumutate își alimentau bucătăria; iar 36 de ani după moartea lui Mathia, ajunse țeara în robie. În Buda domniau Turcii. Și ei au domnit 145 de ani astfel, precum numai „Turcii“ sciu să domnească.

Cel-ce se înterează de evenimentele istorice, va puté face o uimitoare asemănare între epoca Huniadesilor, cari și-au propus să alunge pe Turci din Europa, și între următorii lor, împreună cu mai marii țării. Huniadescii scăpărau de dorul de a se măsura cu Turcii; iar la anul 1526, când Suleiman cu 75,000 armată năvălise în Ungaria, nu se găsia comandant pentru armata maghiară.

O mulțime de „domni mari“ au fost imbiatți, dar toți au refusat „onoarea“. În urmă a trebuit să primească primatele Tomori. Un bărbat

altcum de mare autoritate, care în tinerețele sale fusese oficier, și ca atare luptase în contra Turcilor, a fost într'o expediție în contra Sécuilor rebeli, pe cari i-a bătut.

Lupta dela Mohács este o neagră și dureroasă pagină în istoria Ungariei.

Turcii au încunjurat armata maghiară și după-ce din 300 de tunuri i-au bombardat, au năvălit asupra lor. Lupta a fost scurtă, dar înfricoșată; a ținut una oră și jumătate și s'a terminat cu fuga Maghiarilor, cari au lăsat după rapoartele maghiare 24,000, iar după rapoartele turcești 4000 călăreți și 50,000 mii pedestrași pe câmpul de bătăie. Abia au putut scăpa 4000 de oameni. Intre cei morți au fost supremul comandant primatele Tomori Pál și Zápolyai György; apoi arhiepiscopul din Agria, 5 episcopi, Drágfi János, supremul jude, Perényi Gábor și o mulțime de domni mari; în fine regele Ludovic II, care în fuga sa a căzut cu calul într'o baltă.

Turcii nu i-au urmărit pe fugari mai ales că însărase, apoi se pornise o ploaie mare; ei nu credeau că Maghiarii ar fi nimiciți, din contră credeau că Maghiarii se prefac, pentru ca să înșele pe Turci la un loc periculos. Numai în ziua următoare au vădut că ce s'a întâmplat, apoi și-au urmat drumul la Buda, unde li s'au deschis porțile fără resistință.

*

Pentru a pute rezolva tesa pusă în fruntea acestui studiu, am căutat anume: cu ce moarte a murit Ioan Corvin? dar n'am găsit absolut nimic. De loc nu m'ași fi mirat dacă ași fi dat de urmele unei catastrofe. Dușmanii familiei Huniadi, cari se credeau pe sine chieși și a guverna țeara, în virtutea născerii oligarhice, erau numeroși; iar reutatea lor infernală. Ioan Corvin a murit în 12 Octobrie 1504 în etate de 31 ani. Cinci luni în urmă a murit unicul seu fiu Cristofor (1505) înveninat. Veninul i s'a dat, precum ni se spune în „Pallas“, din ordinul reginei Beatrice.

Când am cetit aceasta mi-a venit aminte fără veste clasica operă „Hunyadi Lászlo“, pe care înainte de anul 1848 de repetite-ori o vădusem ca student în teatrul din Pesta. În momentul când Cillei își ridică mâna să isbească în tinerul Huniadi, el ăicea: „Pieri tu cășel valach!“ (Oláh kölyök). Astfel s'a stins prin micușul Cristofor cel de pe urmă Huniadi, din acea glorioasă familie, a cărei glorie ajunse până la cer.

S'a stins vlăstarul, dar: verde e încă stejarul milenar — talpa țării, poporul român — din care au răsărit acei gigauți!

Sibiiu, în luna lui Maiu 1901.

Iosif Șterca Șuluțu.

DIN SINUL ASOCIAȚIUNII.

✝ Dr. EUGENIU de MOCSONYI.

Asociațiunea a pierdut pe unul dintre cei dintâi membri fondatori ai sei.

Dr. Eugeniu de Mocsonyi, un distins fiu al ilustrei familii de Mocsonyi, care și-a câștigat neperitoare merite pentru cultura poporului român, a decedat în Budapesta, după un scurt morb, la 26 Maiu a. c. st. n.

Eugeniu de Mocsonyi s'a născut în Budapesta la 9 Martie 1844, și-a făcut aici și în Timișoara studiile gimnasiale, iar cele de drept în Budapesta și dela 1860 încolo la Viena, fiind promovat ulterior Dr în drept la universitatea din Graz.

Împreună cu fratele seu mai mare, Alexandru, a primit dela ilustra sa mamă, fericita Ecaterina de Mocsonyi, o îngrijită creștere în spirit național românesc, pe care l-a manifestat cu toată tăria încă din tinerețe, astfel că deja ca student în Timișoara a avut diferite conflicte și dueluri de caracter politic.

La 1869 Eug. de Mocsonyi a fost ales deputat dietal în cercul S. Miclăușului mare și a făcut parte din clubul național al parlamentului ungar, unde cu ocaziunea reformelor electorale a militat cu energie pentru introducerea sufragiului universal.

La 10 Iul. 1882 Eug. de Mocsonyi s'a căsătorit cu Teresa Horváth de Zalabér, fiica mareșalului locotenent cu același nume. Din această căsătorie i-s'au născut doue fiice: Ecaterina (1883) și Eugenia (1884), și trei fii: Petru (1865), Alexandru (1887) și Ionel (1893).

Eug. de Mocsonyi a participat cu mult zel în viața constituțională a bisericii sale și a fost membru în mai multe

congrese naț. bisericesci și în sinoadele eparchiei Aradului. Un deosebit interes a păstrat tuturor întreprinderilor culturale ale poporului român, fiind membru fondator la societățile noastre culturale și ajutând ca un generos mecenat toate întreprinderile românești de această natură.

În sinul familiei lui Eug. de Mocsonyi limba română și spiritul național român au fost cultivate cu multă îngrijire și fiii sei în parte au fost elevi ai școalelor rom. din Brașov.

Moartea lui este o gravă pierdere pentru întreg poporul român din țeară, care l-a numerat cu mândrie între cei mai devotați și însuflețiți fii ai sei! Remășițele lui pământești au fost depuse la 29 Maiu a. c. în mausoleul familiei Mocsonyi din Foen.

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

«*Metropolia Românilor ortodoxi din Ungaria și Transilvania*»
Studiu istoric despre reînființarea Metropoliei, dimpreună cu o colecțiune de acte. Din însărcinarea consistoriului metropolitan, de Dr. Ilarion Pușcariu, archimandrit, etc. Sibiu, 1900. Tipografia Archidieceșană. (178+434 pag. 4°).

Cu o întârziere de câte-va luni, provenită din cauze independente de redacțiunea acestei reviste, venim a înregistra aparițiunea unei mari și valoroase publicațiuni, editată încă în toamna anului expirat.

După o lungă și îngrijitoare secetă pe terenul literaturii istorice, remarcată ani de a rândul și în rapoartele literare ale „Asociațiunii“ noastre, s'a ivit în timpul din urmă un îmbucurător avânt în ramul literaturii de istorie bisericească, care la noi are o deosebită importanță din cauza că este totodată și istoria noastră culturală și afară de aceea are un rol decizător și în istoria politică a poporului român din țeară. Acest avânt, ce e drept, deocamdată nu se manifestă în *multimea*, ci mai ales numai în *importanța* scrierilor apărute; dar în literatura științifică momentul principal este a se căuta chiar în calitatea publicațiilor, și nu în cantitatea lor.

Între scrierile mai recente de istorie bisericească, — alătura cu publicațiunea dlui Dr. Bunea, aprețiată în volumul ultim al acestei reviste (a. XXXI, pag. 191), — opera, al cărei titlu stă în fruntea acestor șiruri, ocupă un deosebit loc de onoare, și în urma vastității și autenticității materialului ce presintă, va rămâne timp mai îndelungat un bogat isvor pentru istoriografia secolului renascerii noastre.

Întrând în aprețierea mai amănunțită a scrierii de care ne ocupăm, vom da înainte de toate unele informațiuni asupra genezei acestei opere.

Cu ocasiunea aniversării a XXV dela înfrarea în viață a constituțiunii bisericeii ort. române, consistoriul metropolitan a decis: să se publice un *memoriu despre viața constituțională a bisericeii ort. rom.* și în legătură să se publice și documentele istorice despre înființarea metropoliei. Acest conclud, aprobat și de congresul naț. bis. din 1895, a trecut ulterior prin o esențială schimbare, de-oare-ce congresul din 1897 a îndrumat consistoriul metropolitan: să pună la cale elaborarea unui „*memoriu istoric despre restaurarea metropoliei*“ și *despre viața bisericeii ort. rom. în primii 25 ani dela introducerea constituțiunii acesteia.*

Partea *dintâia* a acestui conclud a fost executată prin publicațiunea dlui Dr. Pușcariu, iar partea a doua — după-cum suntem informați — va forma subiectul unei scrieri deja începute, dar încă neterminate, a dlui Leontin Simonescu, secretarul consistoriului metropolitan.

A fost, fără îndoială, o alegere nimerită, că consistoriul metropolitan a însărcinat chiar pe Dl vicar *Pușcariu* cu elaborarea memoriului istoric, deoarece-ce dînsul în urma îndelungatei sale activități în sinul bisericeii ort. române, precum și în urma legăturilor sale intime cu marele creator al constituțiunii acestei bisericeii, nu numai că a avut ocaziune a cunoaște toate fazele restaurării metropoliei, ci le-a și putut apreția după adevărata lor importanță. Această presupunere — după constatările criticeii competente și nepreocupate — a fost pe deplin justificată prin lucrarea prezentată de Dl vicar.

Scrierea de care ne ocupăm se împarte în doué părți principale; ea cuprinde anume un memoriu istoric asupra restaurării metropoliei române ortodoxe (178 pagini), și în partea a doua actele și documentele referitoare la această restaurare (434 pagini).

Ca *introducere* a memoriului autorul ne dă o scurtă *reprivire istorică* asupra stărilor bisericeii ortodoxe române dela începuturile acesteia până pe la anii 1848/9, când luptele pentru restaurarea metropoliei încep a lua forme concrete. Această reprivire istorică, indispensabilă pentru aprețierea reală a condițiunilor în cari s'a început marea acțiune de restaurare, a fost lucrată în parte după un manuscris inedit de istorie bisericească al lui Ioan cav. de Pușcariu, și espune pe rând starea bisericeii sub regii Ungariei, sub principii calvini și pe timpul restaurațiunii, sub casa Habsburgică și pe timpul unirei și în fine sub hegemonia sârbească. Acest din urmă capitolu, în proporțiune cu cele premergătoare, ni-se pare tractat cevași prea pe larg și cu un optimism puțin justificat prin ne-deamna sclăvie ce ierarchia sârbească — după-cum însuși autorul arată în părțile următoare — a impus-o bisericeii române.

După această *introducere istorică*, memoriul trece la adevăratul subiect, și îl espune mai ântâi (pe pag. 42—88) într'o privire generală,

care arată piedecile și greutățile ce se opuneau restaurării metropoliei, apoi într'o parte specială, care înșiră în ordine cronologică singuraticele acțiuni săvârșite pentru reînființarea și întemeierea constituțiunii bisericesci.

În *partea generală* autorul înșiră pe rând *factorii contrari*, cu cari a trebuit purtată o luptă uriașă dar în fine biruitoare pentru recăștigarea metropoliei, și anume greutățile opuse de ierarchia sârbească, de regimul din Viena și de popoarele străine din țeară, de biserica catolică, și în fine greutățile interne în sinul bisericii ortodoxe (în deosebi ținuta episcopului Bucovinei Eug. Hacman).

Această parte a memoriului, — fără îndoială cea mai gingașă, — espune în mod obiectiv și fidel momentele înălțătoare ale luptei purtate de Metropolitul Șaguna și de bărbații frunțași ai bisericii la regimul absolutistic din Viena pentru întemeierea autonomiei și constituțiunii bisericii ort. române. Natura publicațiunii a adus însă cu sine, ca în aprețierea multor momente mai însemnate ale marelui acțiuni de restaurare să prevaleze punctul de vedere confesional asupra celui național. Numai astfel se poate explica, că cu toată accentuarea caracterului național al bisericii ortodoxe române, nu se ține în destul cont de imensul pericol al desnaționalisării și slavisirii Românilor și de împiedecarea înaintării culturii lor naționale prin ierarchia sârbească, de câte-ori se trage o paralelă între aceasta și între biserica unită română. Sub influința acestui punct de vedere memoriul este aplecat a vedé mâna ultramontanismului și în evenimente și aparițiuni, cari după părerea noastră n'au fost decât rezultate ale naționalismului român, precum s. ex. cunoscuta propunere a lui Al. St. Șuluț, pentru unirea tuturor Românilor sub Șaguna ca metropolit (p. 69), apoi espunerile naționalistului autor al excelentei broșuri „Die Rechte der rom. Nation gegen die Angriffe der Sachsen“ (p. 69—70), și în fine justele espectoratiuni ale pururea imparțialului Barițiu contra lui Friedenfels (p. 73). Pe același cont trebuie să punem și prezentarea înființării metropoliei unite române ca un adevărat desastru pentru biserica ort. română.

Partea *specială* a memoriului (pag. 89—178) espune în fine în mod clar și obiectiv *singuraticele acțiuni* săvârșite pentru realizarea idealului măreț al bisericii ortodoxe. În ordine cronologică ni-se presintă mai întâiu lucrările din anii 1848—1860, anume pașii primi ai Românilor din Ungaria și Banat, apoi ai Românilor din Transilvania; mai departe sinoadele eparchiale ținute la 1850 în Sibiiu și Arad, conferințele episcopesci din Viena în 1850—51, sinodul electoral din Carlovăț în 1852. După aceste autorul trece la acțiunea înoită la 1860, care se termină apoi cu reînființarea faptică a metropoliei. În ultimul capitol găsim în fine expunerea modalităților inarticulării și constituirii metropoliei ort. române.

În această parte specială ni-se presintă în toată splendoarea ei impunătoarea figură a marelui metropolit Șaguna, care prin tăria spiritului său și prin energie neadormită a dus la biruință uriașa luptă a bisericii

ort. române. Aici credem că ar fi fost locul cel mai potrivit pentru a re-marca și eternisa și neperitoarele merite ce — pe lângă Șaguna — și le-au câștigat în această mare luptă și alți fii distinși ai bisericii, între aceștia în primul rând Andr. Mocsonyi, care — cum se vede chiar și din documentele publicate în partea a doua. — a avut un rol de extraordinară importanță la restaurarea metropoliei ort. rom. și la desfacerea ei de ierarchia sârbească. Autorul de sigur nu detrăgea nimic din meritele și gloriola lui Șaguna, dacă completa tabloul ce ni-l presintă încă și cu o aprețiere mai puțin sumară a lucrării săvârșite de colaboratorii marelui metropolit.

Colecțiunea de documente, anexată la memoriul dlui Dr. Pușcariu, cuprinde 176 acte, și anume cinci documente mai vechi, 63 din anii 1848—1860, 100 din anii 1860—1865 și în fine 6 diplome. Afară de actele oficiale, în parte publicate deja și cu alte ocațiuni, dăm o deosebită importanță și corespondenței lui Șaguna în cauza restaurării metropoliei, care lămuresce și explică multe chestiuni importante în mod mai elocuent decât textul sec al actelor oficiale.

Aceste documente represintă un bogat isvor pentru istoriografia noastră, și vor forma — fără îndoială — obiectul studiilor și cercetărilor lor viitoare.

Din această schiță dată în liniamente fugitive, ori cine se va pute convinge, că publicațiunea de care ne ocupăm, atât după subiectul ce tratează, cât și după aparatul științific cu care a fost lucrată, represintă o operă de deosebită valoare istorică. Căci între evenimentele mari ale istoriei poporului nostru în secolul XIX, restaurarea metropoliei ort. române ocupă un loc de frunte, și înregistrarea și eternisarea ei în literatura noastră istorică prin un autor competent și sub controlul factorilor celor mai chemați, a fost o datorință chiar a generațiunii de astăzi, care — de o parte ieșită deja de sub influințele subiective ale timpurilor în cari s'a realizat restaurarea metropoliei, iar de altă parte încă destul de aproape de ele pentru a le pute cunoaște și apreția în mod real, — a putut săvârși această lucrare nu numai sine ira et studio, ci și cu deplină competență.

Trebue să felicităm deci consistoriul metropolitan pentru inițierea acestei publicațiuni și pe valorosul ei autor pentru consciențiositatea cu care s'a degajat de însărcinarea primită. Critica competentă și nepreocupată (amintim între altele recenziunile publicate de dl Dr. D. Barcian în „Foaia pedag.“ an. IV 1900, pag. 307 și de dl Simeon Popescu în „Tribuna“ Nr. 241 din 1900) a arătat aproape unanim, că scrierea dlui vicar Pușcariu formează atât pentru dînsul cât și pentru consistoriul metropolitan un nou titlu de onoare, întru nimic alterat prin câte o singuratică disonanță în corul criticilor, care lasă pretutindenea numai impresiunea ce o caracterizează poeticul cuvânt german: „Man merkt die Absicht und man wird verstimmt!“

«*Cartea de aur*» D. T. V. Păcățian, care de un șir lung de ani adună materialul necesar pentru compunerea unei istorii complete a *luptelor noastre politice-naționale*, cu începere din vremile mai îndepărtate, până la *procesul Memorandului*, a înaintat în adunarea și aranjarea materialului într'atât, încât poate începe tipărirea lucrării sale, ce o intitulează „*Cartea de aur*“. Cartea aceasta nu are pretenția de a fi considerată ca *istorie critică* a vieții noastre politice-naționale din trecut, va fi o simplă dar credincioasă și amănunțită *istorisire* a tuturor evenimentelor politice-naționale, prin cari a trecut neamul nostru în trecut, va fi o adunare de material brut, din care va avea să se compună la timpul seu opera monumentală a istoriei critice despre luptele noastre. „*Cartea de aur*“ va conține:

1. Descrierea tuturor întrunirilor, adunărilor și conferențelor noastre politice-naționale din trecut, împreună cu rezoluțiunile votate din partea lor și cu vorbirile mai remarcabile rostite cu aceste ocaziuni.

2. Toate memorandele, petițiunile și reprezentațiunile, adresate din partea națiunii române, și din partea reprezentanților ei Monarchului și guvernelor de pe vremuri.

3. Toate vorbirile autentice ale deputaților nostri naționali, rostite în dieta țării, atât din Ungaria, cât și din Ardeal, împreună cu vorbirile prelaților nostri, rostite în casa magnaților, și cu vorbirile senatorilor români, ținute în senatul imperial dela Viena.

4. Descrierea tuturor evenimentelor, cari deși nu se refer la viața noastră publică, au putut să aibă totuși influență directă sau indirectă asupra determinării atitudinii noastre politice din trecut, și au putut să contribue la precisarea liniei noastre de conduită politică.

Vorbirile deputaților români, rostite în dietă, sunt traduse cu toată esactitatea din textul original, publicat în analele dietale, pe basa notelor stenografice.

Cartea va da opt tomuri, de câte 55—60 coale tipărite, formatul octav mare. Materialul pe care-l va cuprinde este împărțit astfel:

a) Volumul I și II conține luptele noastre naționale din vremile mai îndepărtate până la anul 1865, — inclusive dieta din Cluj — cu o amănunțită descriere a evenimentelor politice din 1848—1849 și a impunătoarelor lupte, parlamentare și estraparlamentare, dela anul 1861.

b) Volumul III și IV conține luptele parlamentare, purtate din partea deputaților noștri naționali în dieta dela Budapesta, la anii 1865—1868.

c) Volumul V și VI luptele parlamentare, purtate în dietă și în casa magnaților, între anii 1869 și 1881, împreună cu mișcările politice-naționale estraparlamentare din acești ani.

d) Volumul VII va cuprinde luptele parlamentare și estraparlamentare dintre anii 1881 și 1892; iar

e) Volumul VIII procesul „Replicei“ și al „Memorandului“, — descrise pe baza datelor autentice.

Pentru a face posibilă tipărirea acestei voluminoase lucrări, D. Păcățian și deschide abonament pentru primele două volume, cari vor apărea în decursul anului acestuia, cu prețul de 20 coroane amândouă, (prețul de boltă va fi mai mare).

Abonamente sunt a se trimite autorului la Sibiu (Nagyszeben).

Din literatura străină.

Cronica de Eisenstadt despre rescoala lui Horia. În Nr. 1 al revistei noastre „Transilvania“ din 1900 am publicat după „Budapester Tagblatt“ un extras mai lung din cronica privitoare la rescoala lui Horia, descoperită de Dr. Ludovic Merényi în archiva familiei princiare Esterházy din Eisenstadt (Kismárton, cott. Șopronului). Această interesantă cronică contemporană, datorită lui Ludovic Siess, actuar pe lângă arhivarul-șef de pe atunci al familiei princiare Esterházy, anume Michael Schenk, o găsim acum publicată întreagă de Dr. Merényi în *Történelmi Tár*, publicațiune periodică, editată de Academia maghiară și de societatea istorică maghiară (fasc. I. 1901), sub titlul: „A Hora világ kismártoni kronikája“. Cronică întreagă se întinde pe 40 pag. 8° împreună cu scurta introducere a lui Dr. Merényi.

*

Date privitoare la interpretarea cuvântului «vlach». Sub acest titlu, Lehoczky Tivadar, mănecând dela disertația lui Thalloczy L., ținută la Academia maghiară în Novembre 1900 asupra chestiunii vlachilor, se ocupă și el în fasc. 3 al publicațiunii „Ethnographia“, organul Societății etnografice maghiare, cu cuvântul „vlach“, pe care îl găsește și la Slovacia din nordul Ungariei și mai ales la cei din comitatul Liptau, unde ciobanii nu se numesc de popor altcum decât „valach“-i, ceea-ce dovedesce cu citate din poezia populară slovacă, și ajunge la următoarea concluziune: „Astfel cuvântul „valach“ la Slovacia nostri de fapt nu înseamnă naționalitate, un Italian sau Român (Valach), ci ocupațiune, și s'a folosit și se folosește și azi exclusiv pentru a exprima oieritul, păstoritul oilor. Dar când, în ce mod și cu ce ocaziune a intrat această expresiune în graiul poporului, nu se știe, e însă o chestiune interesantă, a cărei deslegare cu drept cuvânt poate forma problema științei“.

*

„*Noua Revistă Română*“ ia inițiativa unui apel către public în următorul scop:

Există la noi, mai des poate ca la alte neamuri, destui scriitori de talent, condamnați a rămâne în umbră din cauza grelelor relațiuni în cari trăesc. Acești scriitori își văd cu amărăciune munca lor întreruptă

și distrusă după voia întâmplării; împrejurările îi opresc de a se forma pe deplin, de a publica volume pentru a-și disputa premiile Academiei; iar vocațiunea îi îndeamnă să meargă tot înainte. Adevărate victime ale culturii și ale idealului, acești scriitori așteaptă, și merită să fie încurajați.

„Un an de liniște, dacă aș avea numai“, își zice fie-care dintre dinșii, „aș reuși să-mi adun gândurile, aș ști în cotro merg...“ — *Un an de liniște*, din nenorocire, e greu să se asigure tuturor, dar unuia singur, celui mai talentat, aceasta e cu putință, aceasta se poate încerca... De aceea facem un apel călduros la publicul român, ca generozitatea lui, dacă mai există, — să ne înlesnească adunarea sumei necesare, pentru a asigura unuia dintre acești scriitori, liberarea de sub jugul grijilor materiale pe timp de un an; și fixăm această sumă la 3,000 lei.

Numele donatorilor vor fi publicate în fruntea „Nouei Reviste Române“; iar banii primiți pe adresa administrațiunii revistei: București, pasagiul Român 20, vor fi depuși la „Banca de Scont“ până la 1 Octobrie viitor, când urmează să se înmâneze celui în drept.

Alegerea scriitorului beneficiar se va face în următoarele condițiuni.

Cu începere dela 1 Iunie până la 1 Septembrie anul curent, coloanele „Nouei Reviste Române“ rămân deschise concurenților. Aceștia, — înțelegem pe cei indicați mai sus: scriitori în primă-vara talentului, — vor trimite revistei spre publicare o poezie, sau nuvelă, o schiță de roman, sau teatru, etc., o lucrare în sfârșit, pe care ei o cred că anunță mai neîndoelnic vocațiunea lor literară; și pentru a le procura un relief mai pronunțat, ei vor însoți totdeauna fie-care din aceste lucrări cu o scurtă caracterizare a momentului în care a fost produsă, din care cetitorul să poată întrevadă pe cât posibil firea și felul de viață a personalității autorului.

Subiectul și genul literar rămân pe deplin la voia scriitorului; redacția își rezervă numai dreptul de a împedica publicarea lucrărilor prea mediocre, care ar pute indirect întuneca și pe cele bune.

Judecătorii în acest concurs sînt înșiși cetitorii revistei. Pătura socială din care sînt recrutați aceștia, inspiră o garanție suficientă că gustul și nepărtinirea vor fi singurele criterii după care se va decide succesul.

Un buletin special va însoți exemplarele revistei cu începere dela 1 Iunie viitor și pe un asemenea buletin cetitorii vor avea să-și înscrie opinia lor.

Dee Dumneșeu, ca aceste rânduri să întilnească destui cetitori și nu numai din acei cu sufletul obosit de calcularea reducerilor bugetare, ci și din acei înviorați de aerul cald al zilelelor de Mai: cugete generoase care să întrevadă în podoaba ce și-o dă natura în fie-care primă-vară un simbol al vieții popoarelor...

Un popor nu e destul să trăiască, ci el trebuie să trăiască cu demnitate!

10 Maiu 1901.

C. Rădulescu-Motru.

Nr. 375—1901.

Proces verbal

din 6 Iunie 1901. Ședința ordinară a comitetului central
al Asociațiunii.

Președinte: Dr. *Ilarion Pușcariu*. — Notar: Dr. *Ilie Beu*. — Membrii
prezenți: *Zaharia Boiu*, *I. Crețu*, *Dr. Corn. Diaconovich*, *Ioan Papiu*,
Ioan Popovici, *Nicolau Togan* și *Iosif St. Șuluțu*.

96. Cu verificarea procesului verbal al ședinței de ași

Se încredințează domnii: *Ioan Crețu*, *Ioan Papiu* și *Nicolau Togan*.

97. (346—1901). Se anunță decesul membrului fondator *Dr. Eugeniu de Mocsonyi*.

Regretului său pentru această pierdere comitetul central
dă expresiune prin ridicare și la protocol; totodată se decide
a se exprima condolență familiei decedatului.

98. (367—1901). Secretarul I raportează, că pe baza concluderii
Nr. 120 din 5 Iulie 1900 a dispus *tipărirea broșurei Nr. 2 din „Biblioteca
poporală a Asociațiunii“*, care cuprinde partea a doua a „Povestirilor din
viața țăranilor români de I. Pop Reteganul, premiate de Asociațiune.
Broșura are o extensiune de 4 coale și s'a tipărit în 2000 exemplare.

Propune deci, ca în sensul concursului publicat în 2 Novembre 1899
sub Nr. 940 să se licuideze autorului premiul de câte 30 cor. per coală.

De oare-ce dl Dr. Victor Onișor și-a retras scrierea, premiată de
Asociațiune în mod condiționat, și astfel nu dispune de material pentru
continuarea „Bibliotecei populare“, cere dispozițiunile comitetului.

Se ia act.

Oficiul de cassă se îndrumă a plăti dlui I. Pop Reteganul
premiul de K 120.— în contul „fondului George Barițiu“.

Totodată se va recerca secțiunea literară, ca în sensul
§-ului 11 (e) al „Regulamentului pentru secțiunile științifice-
literare“ să îngrijească de materialul trebuincios pentru conti-
nuarea „Bibliotecei populare“.

Manuscriptul dlui Dr. Victor Onișor se restituie.

99. (368—1901). În vederea importanței *industriilor de artă* pentru
înaintarea bunăstării poporului nostru, precum și a înclinațiunii și talen-
tului acestuia pentru asemenea deprinderi, . . .

Cassarul Asociațiunii se îndrumă a provedé în proiectul
de budget pe 1902 un stipendiu pentru industrie de artă.

100. (341—1901). Dl *Dr. K. Reifenkugel* reclamă cu data 25 Maiu
a. c. în calitate de bibliotecar „Transilvania“ din 1877, 1887 și din anii
următori pentru biblioteca universității din Cernăuți.

Bibliotecarul se autorisează a trimite, pe cât se află disponibili, anii reclamați din „Transilvania“.

101. (361—1901). Dl *Dr. Zosim Chirtop*, avocat în Câmpești, transpune cu data 4 Iunie a. c. contractul încheiat între D-Sa ca reprezentant al Asociațiunii și dl Mihail Gomboș ca reprezentant al parohiei gr.-or. din Vidra-de-sus relativ la vîndarea realităților remase dela Ioan Iancu. Contractul a fost modificat în sensul concludului Nr. 92 din 22 Maiu a. c.

Contractul modificat se prevede cu clausula de aprobare.

102. (337—1901). *Direcțiunea scoalei civile de fete* înaintează cu data 24 Maiu a. c. *procesul verbal al conferenței corpului didactic* din 17 Maiu a. c. În această conferență s'au pertractat afaceri curente și s'a decis, ca examenele anuale să se țină în 24, 25 și 26, iar încheierea solemnă a anului scolar în 27 Iunie a. c., statorindu-se totodată un program special.

Procesul verbal se ia spre scire; terminul și programul examenelor anuale pentru anul școlar 1900—1901 se aprobă.

Ca reprezentant al comitetului central la aceste examene se exmite dl Parteniu Cosma.

103. (286—1901). *Direcțiunea despărțământului „Bistrița“* înaintează cu data 30 Aprilie a. c. *procesul verbal al ședinței comitetului cercual* din 30 Aprilie a. c. În această ședință secretarul a raportat, că dintre delegații încredințați cu organizarea de agenturi comunale au răspuns: 1. dl Simeon Tanco din Monor înaintând protocolul redactat în ședința de constituire, în care s'au înscris 19 membri ajutători; și 2. dl Ioan Baci din Șoimuș înaintând o consemnare, din care se vede, că s'au înscris ca membri pe viață „Șoimușana“, institut de credit, cu obligamentul a solvi taxa în patru rate anuale de câte K 50.— și dl Ioan Baci, preot, solvind taxa prin 4 acții „Șoimușana“ în valoare nominală de câte K 50.—, membru ordinar dl Pompeiu Baci și 7 membri ajutători. S'a decis apoi, ca adunarea cercuală din est-an să se țină în Borgo-Prund la 3 Iunie a. c.

Spre scire, luându-se act de înscrierea de membri pe viață a „Șoimușanei“ și a dlui I. Baci, avînd a se prevedea cu diploma prescrisă după achitarea taxei, tot astfel și de înscrierea de membru ordinar a dlui Pompeiu Baci.

104. (287—1901). *Direcțiunea despărțământului „Cohalm“* înaintează cu data 30 Aprilie a. c. *procesul verbal al comitetului cercual* din 15 Martie a. c. În această ședință s'au pertractat afaceri, ce nu reclamă dispoziții din partea comitetului central, și s'a decis, ca din restul de cassă în suma de K 41.83 să se rețină K 1.83 pentru acoperirea speselor de birou, apoi să se dea — în conformitate cu un conclud al adunării cercuale din anul trecut — un stipendiu de K 20.— la un învățăcel de meserie și cu K 20.— să se procure cărți pe sama bibliotecii despărțământului,

în fine ca să fie rugat comitetul central a dona cărți disponibile pe sama bibliotecii despărțământului.

Procesul verbal se ia spre scire cu aprobarea concluserilor.

Pe sama bibliotecii despărțământului se donează câte 1 ex. din cărțile disponibile.

105. (291—1901). *Direcțiunea despărțământului „Orăștie“* înaintează cu data 4 Maiu a. c. *procesul verbal al adunării cercuale*, ce s'a ținut la 8 Novembre a. tr. în comuna Romoșel. În această adunare:

1. s'au prezentat și luat spre scire raportul anual al comitetului cercual și încheierea socotelilor anuale;

2. dl Adam Basarabă, învățător, a disertat „Despre credințele deșerte și urmările lor stricăcioase“;

3. s'au împărțit poporului cărți de cuprins instructiv.

4. s'au înscris: a) membru pe viață Comuna politică Romoșel, solvind K 200—, b) membri ordinari dnii Avram Dubleş, Nicolau Roman, Petru Truca, Avram Nasta, Avram Dubleş sen., Petru Crăciunescu, Petru Stefanescu, Adam Basarabă și Nicolau Mihailă, solvind fiecare câte K 10—;

5. s'a încassat suma de K 464·72, din care s'au reținut K 53— pentru trebuințele despărțământului;

6. delegați pentru adunarea generală au fost aleși dnii Vasile Domșa și Laurian Bercian;

7. s'a decis a se crea două premii, unul pentru lucruri de mână femească și altul pentru pomologie;

8. cu compunerea proiectului de budget pe 1901 s'a încredințat comitetul cercual.

Procesul verbal se ia spre scire și conclusele aduse se aproabă. Comuna politică Romoșel se declară membru pe viață al Asociațiunii, provădându-se cu diploma preserisă, iar dnii amintiți sub p. 4 lit. b) membri ordinari ai Asociațiunii.

106. (292—1901). *Direcțiunea despărțământului „Seliște“* înaintează *procesul verbal al ședinței comitetului cercual* din 24 Aprilie a. c. În această ședință s'au pertractat numai afaceri curente.

Spre scire.

107. (307—1901). *Direcțiunea despărțământului „Bocșa“* înaintează cu data 13 Maiu a. c. *procesul verbal al ședinței comitetului cercual* din 11 Maiu a. c. În această ședință s'a raportat despre starea cassei; s'a decis ca din saldul cassei per K 87·49 pentru K 20— să se procure cărți pe sama bibliotecelor agenturilor din Rafna și Bocșa-română și a bibliotecelor scolare din Fizeș, Valeapai și Barbos; în fine s'a hotărît, ca adunarea cercuală din est-an să se țină în Recița-română la 30 Iunie a. c.

Spre scire cu aprobarea concluserilor.

108. (322—1901). *Direcțiunea despărțământului „Lipova“* înaintează cu data 18 Maiu a. c. *procesul verbal al ședinței comitetului cercual* din 2

Maiu a. c. În această ședință: 1. s'a constituit comitetul alegându-se vice-president dl V. Beleş, notar dl I. Lucaciu și cassier dl Aurel Savici; 2. s'a decis a se ruga comitetul central, ca să renunțe a ține adunarea generală proximă în Lipova până la alte timpuri mai oportune.

Procesul verbal se ia spre scire. Constituirea comitetului cercual se aprobă. Rugarea de sub 2. s'a rezolvat prin conculusul Nr. 88 din 22 Maiu a. c.

109. (338—1901). *Direcțiunea despărțământului „Sătmar“* înaintează cu data 24 Maiu a. c. *procesul verbal al ședinței comitetului cercual* din 16 Maiu a. c. În această ședință s'a decis, ca să fie rugat comitetul central: a comunica rezultatul remonstrațiunii făcute la ministrul afacerilor interne în cauza opririi adunării cercuale din 1900 și a asemna pe sama despărțământului 20% după taxele trimise întregi la cassa centrală; apoi s'a hotărît, ca adunarea cercuală să se țină în comuna Meziaș sau Domahida; în fine s'a exprimat mulțămită directorului cercual pentru mai multe cărți ce a dăruit pe sama bibliotecelor despărțământului.

Procesul verbal se ia spre scire cu observarea, că în cauza opririi adunării cercuale din anul trecut s'a scris din nou la minister. Se asemnează pe sama despărțământului K 12—sau 20% după taxele a 6 membri ordinari.

110. (345—1901). *Direcțiunea despărțământului „Orade“* înaintează cu data 27 Maiu a. c. *procesul verbal al ședinței comitetului cercual* din 2 Maiu a. c. În această ședință s'au pertractat afaceri curente și s'a decis, ca adunarea cercuală din est-an să se țină în 15 August în o comună, ce se va designa mai târziu.

Spre scire.

111. (355—1901). *Direcțiunea despărțământului „Dej“* prin scrisoarea sa ddo 29 Maiu a. c. rectifică lista membrilor și raportează despre lucrările săvârșite în 1901. În legătură prezintă un proces verbal încheiat întră dnii Mateiu Pop și Dr. Ioan Cherecheș, delegați ai comitetului cercual, și dl Florian Hatos, fost cassier al despărțământului, relativ la socotelile despărțământului pe anii 1891—1900. Se constată, că întrate au fost fl. 315·26 (în realitate fl. 331·26, fiind introdusă o donațiune a „Someșanei“ de fl. 80— numai cu fl. 64—) și eșite fl. 411·07, din care însă subtrăgându-se suma de fl. 131·50 (recte fl. 147·50), afirmative destinate pentru biblioteca despărțământului, ar resulta suma de fl. 35·69 (recte fl. 51·69), pe care ar avé să o restituie fostul cassier.

Comitetul cercual cere a fi plenipotențiat, ca să încasseze suma de fl. 147·50 și interesele, în total suma de fl. 161·16, dela fostul cassier fie și pe calea procesului, de oare-ce acesta nu a avut autorizare a spesa din banii meniți pentru bibliotecă, în urmare o parte a speselor arătate probabil s'au achitat din alte parale disponibile, pe cari însă nu le poate constata din lipsa datelor.

De scrisoarea amintită se ia act.

Neavând documente, pe baza cărora s'ar pute înceta un proces cu rezultat sigur, și pentru a nu expune Asociațiunea la spese zădarnice, cererea comitetului cercual relativ la îm-procesuarea fostului casșier Fl. Hatos nu se poate încuviința. Dl Fl. Hatos va avé însă să restituie nu suma de fl. 35·69, ci suma de fl. 51·69, care se va întrebuiința pentru scopurile bibliotecii despărțământului.

112. (356—1901). *Direcțiunea despărțământului „Ludoș“* înaintează procesul verbal al ședinței comitetului cercual din 17 Maiu a. c. În această ședință s'au pertractat afaceri curente.

Spre scire.

113. (352—1901). *Direcțiunea despărțământului „Năsăud“* înaintează cu data 30 Maiu a. c. *raportul anual* pe 1900, precum și despre cele doue biblioteci ale despărțământului.

Spre scire.

114. (328—1901). S'a înscris membru ordinar „Unirea“, societatea Românilor din Draos.

Societatea „Unirea“ se declară membru ordinar al Asociațiunii.

115. (374—1901). Dl *Dr. Ilarion Pușcariu*, vicepresidentul Asociațiunii, anunță, că se va depărta din Sibiiu pe câțva timp, și roagă comitetul central, ca să iee dispoziții pentru conducerea afacerilor în acest timp.

Cu conducerea afacerilor pe timpul absentării din Sibiiu a dlui vicepresident se încredințează dl Iosif St. Șuluțu.

D. u. s.

Dr. *Ilarion Pușcariu* m. p., vice-președ. Dr. *Beu* m. p., secretar II. — S'a verificat. Sibiiu în 10 Iunie 1901. *I. Papiu* m. p., *Nic. Togan* m. p., *Ioan Crețu* m. p.

Nr. 461—1901.

PROCES VERBAL

luat în III-a ședință a *secțiunii literare* a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român ținută la 5/18 Iunie 1901 în Brașov, fiind de față membrii: *A. Bârsean*, *V. Onițiu* și *Dr. Ios. Blaga*.

Referentul Dr. I. Blaga, prezintă hârtia dlui prim-secretar al Asociațiunii, dto 15/VI n. Nr. 366 prin care se cere, ca secțiunea literară, în sensul Regulamentului, să facă până la 17/30 Iunie a. c. o apreciere critică asupra lucrărilor literare din anul trecut, atât a celor de sine stătătoare, cât și asupra scrierilor mai remarcabile publicate în organele presei noastre periodice, trimițând pentru acest scop din cărțile tipărite

în anul trecut 19 exemplare, eară pentru celelalte avisându-ne a le împumuta dela vre-o librărie.

Secțiunea ia în aceasta chestiune următoarea hotărîre:

Secțiunea se vede în imposibilitate a corespunde invitării dlui prim-secretar și e siliță a retrimite cărțile primite, cu rugarea, ca raportul obicinuit să-l facă dl secretariu al Asociațiunii.

Secțiunea își motivează decisiunea sa cu următoarele considerante.

1. Secțiunea literară se exprimase în chestiunea aceasta deja în I-a sa ședință din 17/30 Ianuarie a. c. sub Nr. II, lit. g) arătându-și convingerea sa întemeiată, că nu e bine, ca peste tot secțiunile să se erijeze în censori oficiali pentru productele literare, ce se publică, — ceea-ce altcum nici nu se mai practică nicăiri —, căci în urma acestei proceduri s'ar provoca consequențe, de cari ar trebui ferite secțiunile.

2. Afară de aceasta pentru acum s'au și trimis secțiunii prea târziu cărțile — sosite numai în 4/17 a curentei —, așa că în 13 zile, cât mai sunt până la terminul prescris pentru prezentarea raportului, nici ceti nu s'ar puté acele cărți, necum studia și censura, mai ales, că membrii secțiunii, în calitatea lor de profesori, au tocmai acum, la sfârșitul anului școlar, mai multă ocupațiune, — eară celelalte cărți, cari din cauză că nu se află în biblioteca Asociațiunii, nu s'au trimis, nu se pot procura în timpul scurt ce mai este până la termin.

D. u. s.

A. Bârsean, m. p., *V. Onițiu*, m. p. și *Dr. Ios. Blaga*, m. p.

Pentru conformitate cu originalul *Dr. Ios. Blaga*, refer. sect. lit.

Ad Nr. 461—1901.

PROCES VERBAL

luat în ședința a IV. a *secțiunii literare* a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român ținută în Brașov la 20 Iunie v. (3 Iulie) 1901 fiind de față membrii *A. Bârsean*, *V. Onițiu* și *Dr. I. Blaga*.

1. Membrul *A. Bârsean* cetesce studiul seu, scris la însărcinarea secțiunii, asupra subiectelor potrivite a fi prelucrate pentru biblioteca poporală a Asociațiunii și asupra modului de a se esecuta hotărîrea referitoare la crearea acestei biblioteci.

Secțiunea primesce toate vederile și propunerile colegului *Bârsean* și decide a substerne elaboratul Onoratului comitet central spre ulterioară competentă dispozițiune.

2. Secțiunea discută asupra chestiunii de a se îndruma activitatea secțiunilor pe o astfel de cale, ca să nu se facă atâtea spese de călătorie în sarcina budgetului Asociațiunii.

Secțiunea convine în următoarea părere :

Secțiunile să se întrunească numai în o ședință la an, ședința plenară dela Rusalii.

La ședința publică, care, conform regulamentului ar fi a se ține la adunarea generală a Asociațiunii, să ia parte numai acei membrii, cari și altcum ar voi a lua parte la adunarea generală, fără a pretinde diurne și spese de călătorie.

Tot cu ocasiunea întrunirii membrilor în Sibiiu, la ședința plenară, să țină și secțiunile o ședință aci.

Și pentru ca membrii secțiunilor singuratice să se poată însă întruni mai ușor și fără spese și în alte ședințe, pe viitor, reședințele secțiunilor să se aleagă astfel, ca în aceeași localitate să fie cel puțin doi membri, cari să poată iniția și conduce agendele secțiunii. Încolo membrii să se înțeleagă pe cale de corespondență postală.

La ocuparea locurilor vacante să se țină cont de această cerință.

D. u. s.

A. Bârsean m. p. V. Onițiu m. p. Dr. I. Blaga m. p., notar.

Pentru conformitate cu originalul

Dr. Iosif Blaga m. p., referentul secțiunii lit.

DIN SINUL ASOCIAȚIUNII.

Din despărțeminte.

Desp. „Năsăud“. Asupra activității din an. tr. (1900) a desp. „Năsăud“, direcțiunea desp. a înaintat următorul raport :

Comitetul desp. a ținut în decursul an. două ședințe, în cari s'au rezolvit afaceri curente. Adunarea cerc. s'a ținut la 22 Iul. în comuna Mititeiu, fiind de față un număr public — inteligență și popor. Cu această ocaziune între poporeni adunați s'au distribuit gratuit cărți populare instructive în valoare de circa 30 cor.

Pe teritorul desp. „Năsăud“ Asociațiunea a avut în an. tr. 72 membri, și adevă: 11 fundatori, 21 pe viață, 24 ordinari și 16 ajutători. Dintre membrii vechi a reposat în decursul an. membrul pe viață Octavian Barițiu, fost profesor la gimnasiul sup. din Năsăud. Privitor la cele doue biblioteci populare ambulante ale desp. comunicăm următoarele date: *Biblioteca Nr. I* a fost înființată în 1899 și la finea an. 1900 se afla în agentura Rebrisoara. Ea constă din 82 opere (poesii populare 4, povești și snoave 11, cărți populare 14, literatură frumoasă 33, istorie și geografie 6, literatură economică 11, medicină și igienă 3) în valoare totală de K 122.80. *Biblioteca Nr. II* a fost înființată deasemenea în 1899 și la finea an. 1900 se afla în agentura Salva. Ea constă tot din 82

opere (poesii popor. 9, povești și snoave 11, cărți poporane 14, literatură frumoasă 23, istorie și geografie 8, științe naturale 1, literatură economică 5, medicină 1) în valoare totală de K 107.92.

*

Desp. „Dej“ s'a reorganizat în vara trecută (1900) conform noiei arondări a despărțimintelor. Activitatea direcțiunei și comitetului cercual s'a restrîns mai ales pentru a delătura greutățile începutului în privința înființării de agenturi și biblioteci poporale. Desp. are de present 2 membri pe viață și 19 ordinari. Sperăm, că acest desp. sub desinteresata conducere a comitetului cercual în frunte cu dl *Dr. Teodor Mihali* în cel mai apropiat viitor va desvolta o activitate rodnică în interesul Asociațiunii și culturai poporului.

*

Desp. „Orăștie“. Comitetul cercual pe un nou period de 3 ani a fost ales în adunarea desp. ținută la 15 Octobree 1899. Director: Vasilie Domșa, protopop, membrii aleși dnii Dr. Romul Dobo de Rusca (cassar), Aurel P. Barcian, Petru Belei, (controlor) și Laurian Bercian, (secretar), iar membrii naturali sunt: 6 membri fundatori și 6 membri pe viață. În decursul anului 1900, comitetul a ținut 3 ședințe și a resoltit toate agendele curente; din banii meniți spre acest scop în anii trecuți a solvit ultimele stipendii la 2 învățăcei de meserii, cari au terminat în acest an. La adunarea cerc. din 1900, comitetul a învitat de timpuriu toate agenturile din despărțemînt să-și trimită câte 2 delegați și le-a transpus liste de colectare.

Reasumând colectele de tot soiul, ce desp. „Orăștie“ a adunat dela data înființării sale în 1890, până în 1900, adevă în decurs de 10 ani, acele se ridică la suma de K 4131.82. Din această sumă s'au transpus cassei centrale K 3085, iar ca stipendii învățăceilor de meserii, ca premii pentru promovarea pomeritului și legumăritului cum și a industriei de casă K 1040. Reducîndu-se venitele desp., pe viitor nu se vor mai pute da stipendii învățăceilor de meserii. Pentru promovarea economiei în aceste părți va lucra reuniunea economică din Orăștie.

Comitetul va stărui în viitor cu deosebire pentru înființarea bibliotecelor poporale ambulante. Că rezultatele activității comitetului cercual nu sunt mai însemnate vina o poartă persoanele din fruntea agenturilor comunale, din cari cele mai multe au dovedit o nepăsare vrednică de condamnat. Agenturile, unde s'au ținut până acum adunările cercuale fac excepțiune: ele au dovedit interes fată de Asociațiune.

Adunarea cercuală pe anul trecut s'a ținut la 8 Novembre 1900. Cu aceea ocașiune s'au înscris membri noi: 1 pe viață și 8 ordinari. Numărul membrilor Asociațiunei din acest desp. este: 6 fundatori, 6 pe viață și 21 ordinari. Dela cei ajutători s'au încassat K 134.72. S'au încassat în total K 464.72, din cari K 411.72 au fost transpuse cassei centrale a Asoc., iar K 53.— au fost reținute pentru trebuințele despărțemîntului.